Andijon davlat universiteti

Pedagogika fakulteti Pedagogika-psixologiya

ta'lim yo'nalishi 4-bosqich talabasi

Mirzavaliyeva Muniraning

BITIRUV

MALAKAVIY ISHI

Mavzu: "Psixik taraqqiyot va ta'limning o'zaro munosabati"

Ilmiy rahbar: **dots.M.Xalimova**

Andijon-2015

Mavzu: Psixik taraqqiyot va ta'limning o'zaro munosabati

Reja.

KirishMavzuningdolzarbligi.

1.Bob. Psixikaningtarixiytaraqqiyotmaxsulisifatidatadqiqetilishi.

1.1. Psixikaningrivojlanishmuammolarijaxonpsixologlaritadqiqotlaridayoritilishi

1.2. Ta'limoluvchilarningfaolliginita'minlovchishart-sharoitlar

1.3. Insonshaxsiningtarkibtopishivapsixikrivojlanishiningsharoitlari

2. Bob. Ta'limpsixologiyasi

2.1. Ta'limningpsixologikxususiyatlarinitavsifi.

2.2. Psixiktaraqqiyotvata'limningo'zaromunosabati,2-7

3.. BOB. Pisxologik xususiyatlarni o'rganish usullari va amaliy tadqiq etilishi.

3.1 Inson psixikasini o'rganish usullari tavsifi.

Xulosa.

Tavsiya

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

MUNDARIJA

Kirish ____2-7

1.Bob. Psixikaning tarixiy taraqqiyot maxsuli sifatida tadqiq etilishi.__7

1.1. Psixikaning rivojlanish muammolari jaxon psixologlari tadqiqotlarida yoritilishi ____**7-11**

1.2. Ta'lim oluvchilarning faolligini ta'minlovchi shart-sharoitlar______12-14

1.3. Inson shaxsining tarkib topishi va psixik rivojlanishining sharoitlari____14-19

2. Bob. Ta'lim psixologiyasi _______________________________20

2.1. Ta'limning psixologik xususiyatlarini tavsifi.____20-------31

2.2. Psixik taraqqiyot va ta'limning o'zaro munosabati,___________32-39

3. BOB. Pisxologik xususiyatlarni o'rganish usullari va amaliy tadqiq etilishi.____40

3.1 Inson psixikasini o'rganish usullari tavsifi.______________________41-61

Xulosa. ____62

Tavsiya____63

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati_______________________________64

Kirish Mavzuning dolzarbligi.

Insonnidunyogakelishi, faqattug‘ilishdaniborattabiiy-biologikhodisaemas, balkitug‘ilgandankeyino‘zzamonasiningtarakqiyotidarajasigako‘tarilishi, mavjudijtimoiy-tarixiytajribaniegallashi, jamiyatdao‘zo‘rninibelgilabrlishi, tarixiyjarayonningfaolishtirokchisigaaylanishi, o‘ze’tiqodiga, o‘zligiga, hayotdao‘zo‘rniga, mavqeigaegabo‘lishivabuninguchuntarbiyaolishikerakbo‘ladi. Bujarayondakattaavlodo‘ziningyashash, kurashvamehnattajribasini, bilimvamalakalarinikichikavlodgaberadi. Buesatarbiyadebataladiganinsonningshakllanishida, rivojlanishidamuhimo‘rintutadiganijtimoiyhodisaorqaliamalgaoshiriladi. Jamiyatrivojlangansaribarkamol, yetukshaxslarni yetishtirishhamortibhamdao‘zgaribboradi.

Ma’lumki, go‘daklikdavridagioddiysezishdanboshlab, mantqiyfikryuritishgachao‘tadigandavrnisbatanuzundir. Endiginatug‘ilganchaqaloqham dastlabkisoatlardanboshlabsezgiorganlariyordamidaatrof-muhitniaksettirishgakirishadi. Biroquningtafakkuribirnechaoylarvahatto, yillardavomidavujudgakeladi, nutqbilantafakkurningbirligimazkurrivojlanishniamalgaoshiradi. Bundayholato‘tamurakkabhissiybilishdanmantiqiytafakkurgao‘tishjarayonibosqichinit adiiqetishimkoniniberadi.

Mazkurmuammogailmiyyondashishinsonninghayotsharoitlarishaxsiyxususiya tlari, qobiliyatlari, sifatlari, qiziqish, ko‘lami, irodaviyfazilatlari, muayyanhis-tuyg‘ulariningmazmuni, to‘laligivahokazolarniyoritishdemakdir. Ilmiyishlarolibborayotgantadqiqotchikattayoshdagiodamlardanhayotsharoitiningtayy ormahsulinio‘rganadi, lekinbubilansinaluvchiningpsixikasiqandayvujudgakelgani, kechishi, aksettirishxususiyatlarinitushuntiraolmaydi. Anashumurakkabjarayonnibilishuchunbolaningpsixika-siturmushhodisalarivasharoitlaribilanbog‘liqliginianiqlabolinmasa,

tajribao‘tkazuvchio‘zio‘rganayotgannazariymasalalarniishonarlidarajadaisbotqilaolmaydi.

Insonpsixikasiningrivojlanishidagisabab-natijamunosabatlarinibilishbolatarbiyasidaengqulayshart-sharoitlarnivujudgakeltirishuchunnihoyatdazarur.

Mavzuning ishlanganlik darajasi. Psixiktaraqqiyotvata’limmuammolariumumpsixologikmuammosifatidapsixologlartadqiqotlaridao‘rganilgan. Shu o‘rinda insonpsixikasimasalalasi dolzarbligi va bu sohaga ta’luqli o‘z yechimini kutayotgan masalalar bo‘yicha qator jahon va o‘zbek psixologlarining tadqiqot ishlari olib borayotganligini ta’kidlab o‘tish joizdir. Ushbu muammo sobiq sovet psixologlaridan A.T.Luriya, V.Ya.Laudis A.B.Petrovskiy, B.B.Davidov, L.S.Vigotskiy, , B.S.Badmaev kabilarning ilmiy amaliyot tadqiqotlarida o‘rganilgandir. Psixikaningrivojlanishi,ta’limbilanuzviyliginishuningdek,uning shahs aqliy taraqqiyotida va o‘z-o‘zini anglashda muhimligini ta’kidlagan P.Ya.Galperin. N.N. Tallizinalarning izlanishlari bugungi kunda insonpsixikasinitadqiqetishda katta xizmat qilmoqda, Bundantashkaripsixikanio‘rganiuvchibarchapsixologikfanlarnishakllanishi, varivojlanishigakattaxissaqo‘shganolimlardanD.B.Elkonin, V.V.Davidov, N.F.Tallizina, A.M.Matyushkina, T.V.Kudryavsev, L.N.Landa V.Ya.Lyadus, Ye.N.Kabanova-Meller, A.Verbitskiy, Z.I.Kal’mikova. o‘zbekpsixologolimlaridan, E.G‘.G‘oziev, M.G.Davletshin, M.V.Voxidov, V.Karimova, B,Qodirov, G‘.Shoumarov,Z.Nishonova va boshqalaro‘ztadqiqotishlaridapsixikaningo‘zigaxosshakllanishivainsonruhiyatinirivojlanishidata’limningbe’vositao‘rnikattaekanligini turli ilmiy asoslar yordamida ko‘rsatib o‘tganlar.

Tadqiqotning maqsadi. Psixiktaraqqiyotvata’limningo‘zaromunosabatmasalasiniUmumiy psixologiyaning dolzarb muammolarini o‘ziga xos xususiyatlarisifatida

o‘rganishning muhim ahamiyati, o‘rni, ilmiy asoslarini tadqiq etish, nazariy va amaliy ma’lumotlarni taqqoslash va umumlashtirishdan iborat.

Vazifalari.

1. Boshlang‘ichmateriallarto‘plash, ilmiynazariyma’lumotlarnitaxlilqilish, adabiyotlarbilanishlash.
2. Tadqiqot o‘tkazish uchun eksperimental materiallar yig‘ish, metodikatanlash, va erkin fikrlash malakalarini rivojlantirish hamda ularni ob’ektlarga va sub’ektlarga muvofiqlashtirish.
3. Psixikaningo‘rganishusullarinitaxlilqilishvaamaldaqo‘llash.
4. Psixologiyaning turli sohadagi ta’sir darajasi, psixoprofilaktik va psixodiognostik, psixologik maslaxat larni o‘ziga hos xarakterlarini aniqlash, avfzalliklarini yoritish.
5. Amaliy tajribalar tashkil etish jarayonida talabalarni psixologik bilimlar bilan qurollantirish, mavjud bilimlarni mustaxkamlash, tadqiqot muammosini yoritish.

Tadqiqot ob’ekti. Psixiktaraqqiyotvata’limningo‘zaromunosabatimasalasi**.** **Bazasi-**o‘smiryoshidagibolalar 20 nafar**.**

Tadqiqot predmeti: Psixiktaraqqiyotvata’limningo‘zaromunosabatimasalasiniturlitajribalarasosidagio‘rganishjarayoni.

Tadqiqotning metodologik asosi. BitiruvmalakaishimizdaJahon psixologiyasidagi ilg‘or konsepsiyalar, yondashuvlar, ilmiy psixologik prinsiplar, qonunlar, qonuniyatlar, mexanizmlar; zamonaviy pedagogik psixologik texnologiyalar negizi; buyuk ajdodlarimizning ilmiy ta’limotlari: Prezident I. A. Karimovning asarlaridagi g‘oyalar,O‘zbekiston respublikasining davlat xujjatlari, “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun, “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” va boshqa xujjatlarnimetodologikasosqiliboldik.

Tadqiqot metodlari.

Metodologikasosibilanishningo‘zigaxostadqiqetishusullarinitanlaboldik, Bular, shakllantiruvchivarivojlantiriuvchiusullar, kuzatish, eksperiment, IPS,

shaxsnio‘rganishusullari.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi. Tadqiqotimizningilmiyyangiligishundaka,

1 Psixikanio‘rganishbo‘yichailmiynatijalarnibirtizimdato‘planganligi,

2.Psixikavata’limningo‘zaromunosabattizimidao‘smirlikyoshiningo‘zigaxosjihatlarizamonaviytalqinetilganligi.

3.Psixikavata’limmuammolariningeksperimentaltarzdao‘rganilganligivaumumlashtirilganholdailmiyyangiliklarningqo‘shilganligi.

Tadqiqot farazlari. Agar

1Psixiktaraqqiyotningo‘zigaxosinsonshaxsishakllanishidagio‘rniniasoslashzarurati bo‘lsa , uningta’limbilanuyg‘unligimuammosibilano‘rganishmaqsadgamuvofiqbo‘ladi.

2.O‘smirlarpsixikasningo‘zgarishidata’limningrolinialohidaahamiyatgaegabo‘ladi.

3.Ta’limvapsixiktaraqqiyotmuammosidavomliko‘rganishob’ektidir,chunki, rivojlanishdavomidapsixikaningshaklio‘zgarmasadamazmunivasifatio‘zgaribboradi.

Tadqiqotning nazariy ahamiyati.

1.Olingan natijalar psixikavata’limmuammolarinitadqiqetishorqali umumiy psixologiyaning dolzarb masalalarini yechimini topish imkoniyatini beradi.Ppsixologik bilimlarning kasbiy faoliyatdagi o‘rni yuzasidan tavsiyalarning berilishi. Ta’lim jarayonida sub’ekt-sub’ekt munosabatlarining o‘ziga xos xususiyatlariga oid ilmiy materiallar bilan psixologiya sohalarini boyitilishi

2. Bugungi kunning asosiy zamonaviy fanlaridan xisoblanayotgan psixologiya faniga e’tiborni oshirish, pixologiya fanining o‘ziga xos ahamiyatli tomonlarini ochib berish.

3.Ta’lim sohasidagi olib borilayotgan islohotlar asosida psixologiya sohasida ham yangiliklar kashf etish imkoniyatlarini yaratish.

4.Psixologiya o‘qitishning zamonaviy usullarini yaratish va uni amalda qo‘llash ishlarini tashkil etishda ko‘llashlari mumkin.

Ilmiy tadqiqotning amaliy ahamiyati.

Tadqiqot xulosa va tavsiyalaridan umumiy psixologiya fanini o‘qitishda, mashg‘ulotlarni tashkil etishda barcha soha mutaxasisslari va mutaxasiss o‘qituvchilar faoliyatida faydalanishlari mumkin. Psixologik bilimlarni o‘rgatishda innavatsion texnologiyalarning afzalliklarini ochib berish va ta’limda joriy etish uchun amaliy tajribalar tashkil etishda foydalanishlari mumkin.

Bitiruv malaka ishining strukturasi va hajmi. Bitiruv malaka ishi 3 bob 6 bo‘lim xulosa, tavsiya, faoydalanilgan adabiyotlar va alovalardan iborat.

1.Bob. Psixikaningtarixiytaraqqiyotmaxsulisifatidatadqiqetilishi.

1.1. Psixikaningrivojlanishmuammolarijaxonpsixologlaritadqiqotlaridayoritilishi.

O‘tganajdodlarimizpsixologiyaningmuammolariniizchilvaatroflicha, muayyanyo‘nalishda, ma’lumkonsepsiyaasosidao‘rganmaganbo‘lsalarham, allomalarningasarlaridamazkurholatlarningaksetishi, namoyonbo‘lishi, rivojlanishivao‘zgarishlarito‘g‘risidaqimmatlifikrlarbildirilgan. Bularto‘rtxilmanbalardauchraydi. Ularningbiri - xalqijodiyoti: rivoyatlar, maqollar, matallarvamasallar; ikkiichisi - maxsusijodkorkishilar(hatto, hukmdorlar) muayyanshaxsgabag‘ishlabyozgano‘git-nasihatvahikoyatlar; uchinchisi - qomusiy, O‘rtaOsiyomutafakkirlariningilmiy-nazariyqarashlari; to‘rtinchisi - turlidavrlardaijodqilganshoirvayozuvchilarijodiningmahsullari, ya’nibadiiyasarlardir.

AbuNasrForobiyninginsonvauningpsixikasihaqidagiahloqiy-falsafiymushohadalari «Idealshaharaholisiningfikrlari», «Masalalarmohiyati», «Falsafiysavollarvaulargajavoblar», «Jismvaaksidensiyalarnintshakllarigaqarabbo‘linishi», «Sharhlardan», «Hikmatmahnolari», «Aqlmahnolarito‘g‘risida» kabiqatorasarlaridabayonetilgan. AbuRayhonBeruniyo‘zining «O‘tmishyodgorliklari» kitobidainsonhayotigadoirxilma-xilma’lumotlarnikeltiradi. Shujumladan, olimkishilarningjismoniytuzilishi, umrlarininguzun-qisqaligito‘g‘risidabildirganmulohazalardiqqatgasazovordir. Beruniyodamuzoqvaqtyashashiningsababinibiologikvairsiyomillarbilanbog‘laydi. Bujihatdanuning «Hindiston», «Mineralogiya» asarlari, IbnSinobilanyozishmalarialohidaahamiyatgaega.

IbnSinoning 5 tomlik «Tibqonunlari» asaridaorganizmningtuzilishi, undaginervlarvanervyo‘llari, fiziologikjarayonlarbilanbog‘liqpsixikjarayonlarhaqidaanchamuhimma’lumotlarbor. Uning «Odobhaqida» risolasihaminsonshaxsinishakllantirishto‘g‘risidagijiddiyasardir.

YusufXosHojibning «Qutadg‘ubilig» asaridagiboshmasalalardanbirikomilinsonnitarbiyalashdir. Adibo‘zasaridaengkomil, jamiyatningo‘shadavrdagitalablarigajavobberaoladiganinsonniqandaytasavvurqilgan

bo‘lsa, shuasosdao‘zprinsiplarinibayonetadi: A.Jomiyning «Bahoriston», XiradiomaiIskanlariy», «Tuhfatulahror», «Silsilatuzzahob» vaboshqaasarlaridailm-mahrifat, tahlim-tarbiya, kasb-hunaro‘rganish, yaxshixislatlarvaodoblilikhaqidagifikrlarifodalangan.

Davoniyo‘zining «AhloqiJaloliy» nomliasari-dainsoniyfazilatlarnito‘rtgabo‘ladivabulardonolik, adolat, shijoatvaiffatdir. Shoir, ayniqsa, donolikfazilatinichuqurtahlilqiladi. Uningcha, insono‘ziningaqliyqobiliyativaaqliyistehdodinitarbiyalashuchunzukko, zehnli, fahm-farosatlibo‘lishivabilimlarnitezegallashilozim.

A.Navoiyning «Xazoyinulmaoniy», «Mahbubulqo‘lub» vaboshqaasarlarida yetuk, barkamolinsonningahloqi, mahnaviyati, odamlarga. munosabati, istehdodivaqobiliyatito‘g‘risidaqimmatlimulohazalaryuritilgan. Anashupsixologikkategoriyalarijtimoiyadolatqarortopishiuchunmuhimahamiyatgaegaekanitahkidlangan. ShuningdekNavoiyasarlaridashaxsningkamoltopishidaota-onaningroli, ayollarningiffatliligi, insonlarningkamtarligimasalalari, alohidao‘rinegallaydi. Navoiy «Xamsa»siningharbirdostonidabukilmasiroda, irodaviysifatlar,
qathiyatlilik, shijoat, insonparlarliktuyg‘ulari, ijodiyxayolot, insonningmurakkabichkikechinmalarimohironayoritilgan.

Yuqoridagilardantashqari, Bobur, Farobiy, Majlisiy, Mashg‘ab, Gulxaniy, Nodira, Uvaysiy, Muhimiy, Furqat, Bedil, Zavqiy, Xamza, Avloniyvaboshqalarningyoshlartarbiyasiga, ahloq-odob, fehl-atvor, oilaviyhayotmasalalariga, shaxslararomunosabatlargadoirqarashlarihamturlijanrlardagiasarlardaravonvaixchambayonqilibberilgan.

RossiyadapsixologiktadqiqotnamunalariSharqvaG‘arbmadaniyatitahsiridainsonruhiyatibilanbog‘liqqatorog‘zakivayozma, amaliyvailmiyasar-lardapaydobo‘laboshladi. Dastlabkipedagogik-psixologikmazmundagiasarlar XVII-XVIII asrlardadiniy-ahloqiynegizdayozilganediTurliyoshvaharxiljinsdagiinsonlarpsixikasiningrivojlanishi,

o‘zgarishi, vatanimizdayashayotganbarchamillatvaelatlarningahloqiyvajismoniykamoltopishigaijobiytahsirqiladiganomillarhamdashart-sharoitlarnibilishvaulardanunumlifoydalanishhozirnidoitdazarurbo‘libqoldi. Xalqtahlimixodimlari, ishlabchiqarishvailmiy-tadqiqotmuassasalarining, qishloqxo‘jalikjamoalarining, fan, adabiyotvamadaniy-oqartuvtashkilotlariningrahbarlariinsonninghartomonlamakamoltopgan, mahlumotli, mahoratli, aql-zakovatli, ijodiyizlanishgamoyilshaxs yetishishjarayoniqandaysodirbo‘lishini, keksayishningxususiyatlarivao‘zigaxosjihatlarinibilishgaqizikmoqdalar. Shundayekan, tarbiyasistemasidavaishlabchiqarishdapsixologiyabo‘yichabilimsizlikvachalasavodlilikniyo‘qotishuchunbolalarruhiyatidanqariyalarmahnaviyatigachanazariyvaamaliybilimlarniegallashhozirgidavrimizningmuhimtalabidir.

Endilikdainsonningaksettirishfaoliyatirivojlanishiningqonuniyatlarini, odamningboshmiyayarimsharlaripo‘stidanhaqiqiyjismobraz (timsol) sifatidaaksetishini, nimasababdanmazkurobrazo‘zgarishinivabuo‘zgarishkishiningruhiyatigatahsirqilishninitushuntirishuchundialektikmaterializmningpsixikatashqidunyoniaksettiradi, degantahrifiningo‘zi yetarliemas. Mazkurhodisaningchuqurliginiaksettirishjarayoninigenetikmetodbilano‘rganishorqaliginaasoslabberishmumkinRivojlanishinsonshaxsiningtarkibtopishijarayonidir. Rivojlanisho‘zarouzviybog‘liqqatorbosqichlardaamalgaoshadi. Bolaaql-zakovatiningko‘rsatkichi, sifati, xarakteriuningatrofdagiodamlarbilankundalikmunosabatlarivaamaliyfaoliyatidavujudgakeladi, o‘zarotahsir (savol-javob) natijasidaundaaqlningijodiymahsuldorligi, teranligi, tezligiortaboradi. Hozirgidavrdainsonningrivo-jiniyanadajadallashtiruvchivositalarmavjudvauningaqliyo‘sishdarajasinitest(sinov)larbilananiqlashmumkin.. psixologiyasiquyidagiprinsiplargarioyaqiladi:

1.

Dialektikmaterializmtahlimotigabinoanpsixikayuksakdarajadatashkiltopganmateriyaningxususiyativayokimiyaningmahsulidir.

Odatdapsixikatashqidunyoiingsezgiorganlariorqaliinsonningmiyasigabevositatahsiretishiasosidavujudgakelib, sezgi, idrok, tasavvur, xotira, tafakkur, nutq, xayolkabibilishjarayonlarida, shuningdekshaxsningxususiyatlarivaholatlarida, diqqati, his-tuyg‘usivaxarakterxislatlarida, qiziqishivaehtiyojlaridao‘zifodasinitopadi.

2. Psixikaningnegizidamiyaningreflektorfaoliyatiyotadi. Tashqidunyodankiribkeladiganqo‘zg‘atuvchilargaichkiyokitashqibiologikorganlarjavobreaksiyasinibildiradi. Boshmiyakattayarimsharlaridavujudgakeladiganmuvaqqatnervbog‘lanishlaripsixikhodisalarningfiziologikasoslarihisoblanadivaulartashqitahsirningnatijasidahosilbo‘ladi. Boshmiyapo‘stlog‘idavujudgakeladiganmuvaqqatnervbog‘lanishlariI.P.Pavlovningnervjarayonlariningirradchatsiyasi, konqentratsiyasihamdao‘zaroinduksiyasiqonunlarizamiridaro‘yberadi. Buqonunlarturliyo‘sindagimuvaqqatbog‘lanishlar, assoqchatsiyalarqandayyuzberayottanini, qandayshart-sharoitdatormozlanishini(qo‘zg‘alishini), muvaaqqatbog‘lanishlarningyo‘qolayotganiyokipaydobo‘layotganinitushuntirishimkoniniberadi.

Psixofiziologikkonuniyatlargabinoanmiyaningfunksiyasimuvaaqqatnervbog‘lanishlariningbirlashishmexanizmihamdaanalizatorlarfaoliyatimexanizmlaritahsiridahosilbo‘ladi. Yuqoridagitahlimotgako‘raharikkalamexanizmhayvonlarningtashqiolamgamunosabatiniaksettiradi. Shuninguchunpsixikfaoliyatvoqelikniaksettirishdan, oliynervfaoliyatiningtashqiolaminitimsollarsifatidaifodalashidaniboratdir.

3. Psixikanitadqiqetishinsonningbutun (ontogenezidagi) onglifaoliyatiniuninghamnazariy, hamamaliyhayotfaoliyatinio‘rganishdir. Odamzotiningongliligiuningturli-tumanfaoliyatida (o‘yin, mehnat, o‘qishda), xatti-harakatlaridanamoyonbo‘ladi. Insonshaxsiharxilshaklvamazmungaegabo‘lgannazariyhamdaamaliyfaoliyatlardatarkibtopaboradi. Bundamuhit, irsiybelgilar, tarbiyaasosiyomillarhisoblanadi.

Insono‘ziyashabto‘rgandavrni, moddiyturmushniaksettiradi, ijtimoiy-siyoeiymuhittahsiriostidabilimlarinio‘zlashtiribboradi, ijtimoiylashadi, tarixano‘zgaradi. Ontogenezdauninghis-tuyg‘ulari, xarakteri, qobiliyati, iqtidori, tafakkuri, ehtiyojlari, ehtiqodlari, unifaollikkadahvatqiluvchiharakatmotivlari, istaklari, tilaklari, xohishlari, pozitsiyasihamasta-sekino‘zgaribboradi.

4. Insonningbilishfaoliyati(jarayonlari) rivojlanishiungao‘ziniqurshabto‘rganbog‘liqniyanadachuqurroq, to‘g‘riroq, to‘laroqvaanio‘roqaksettirishimkoniyatiniyaratadivaubog‘liqningaslmohiyatini, turliyo‘sindagio‘zarobog‘lanishlari, murakkabmunosabatlarvaaloqalarnitoboraanio‘roqyoritadi. Shubilanbirgamazkurjarayonlardashakllanibkelayotganinsonningbog‘liqda, voqelikka, jismlarga, kishilargavao‘zigamunosabativujudgakeladi.

5. Insononginingrivojlanishiuningtashqiolamnifaolaksettirishdanamoyonbo‘ladi. Tarixiymaterializmtahlimoticha, insonningmoddiyturmushi, uhayotkechirayotgantuzumningmoddiyasosiginaemas, balkiuniqurshabolganodamlarningturmushtarzlari, umuminsoniyqiyofalari, ehtiqodlari, dunyoqarashlari, ijtimoiyvoqelikkamunosabatlari, intilishlari, faoliyatlari, ijodmahsullarivaxatti-harakatlariningmajmuasidir.

6. Insonningbog‘liqni(voqelikni) aksettirishi-faoljarayondir. Ma’lumki, insonzotiningrivojlanishiobhektivbog‘liqqa(voqelikka) vao‘zigafaoltahsirko‘rsatishidasodirbo‘ladi. Bolaningkattayoshdagikishilartashkilqiladiganamaliyfaoliyati, masalan, o‘yini, kuzatishi, mehnati, o‘qishi, adabiyasarnimutolaaqilishihamdaqiziqishiningbarqarorlashuvi, iqtidoriningtakomillashishivaboshqalaruningpsixikrivojlanishiniifodalaydi.

Yuqoridagimulohazalardankelibchiqqanvainson-ningontogenezidapsixikrivojlanishinimukammal, to‘labo‘lmasa-da, ochibberishimkoniyatigaegabo‘lganumumiynazariyqoidalar, ya’niprinsiplarmavjud. Anashuprinsiplarasosidaturliyoshvajinsdagiodamlardaolibboriladiganilmiytadqiqotishlaridametohologikvametodikxatolargakamroqyo‘lqo‘yiladi.

Shundayishlardainsontug‘ilganidanumriningoxirigachaqandayo‘zgaribborishito‘g‘risi dama’lumotto‘plashmumkin.

psixologiyadainsonpsixikasinitadqiqqilishmetodlariningturlitasnifimavjud.

1.2. Ta'limoluvchilarningfaolliginita'minlovchishart-sharoitlar

Ta'limjarayoninitakomillashtirishta'limoluvchilarningfaolliginita'minlovchish art-sharoitlarniyaratuvchiqulayusulvashakllarnitanlashvaqo'llayolishorqaliamalgaoshiriladi. Ta'limoluvchilarnijipslashtirishvaularnio'qituvchibilanfikrdoshbo'lishigaerishisho'qituvchidannafaqatchuqurkasbibo'yichabilimgaegabo'lishnibalkipsixologikbilimasoslarinito'g'riqo'llaybilishnitalabqiladi.

Ta'limjarayonidao'qituvchita'limoluvchilardakundalikhayotidagiuchratuvchi stereotipko'rinishdanmisololishikerakbo'ladi. Stereotip - bumavjudvoqelikniongda (xotirada) saqlanuvchiqabulqilishusulivaqaytaquruvchisidir. Stereotiplarijobiyvayolg'onbo'lishimumkin. Ijobiystreotiplarniishlatishnarsahaqidasoddaroq, sxematikko'rinishdaba'zanesahaqiqatgayaqinroqbilimlarnihosilqiladi. Ixtiyoriysxemaqanchalikbatafsilbo'lmasinnarsahaqidato'liqma'lumotberaolmaydi, shusababliuningo'zinihamstereotipsifatidaqabulqilishmumkin. Shubilanbirgalikdanarsaniengmuhimtomonlariniajratishgaimkonberadivao'quvmateriallariniyaxshiqabulqilishgaimkonyaratadi.

Shusababliunio'qishjarayoniningtarkibiyqismidebqarashmumkin. O'quvjarayoniningsamaradorliginioshirishuchuno'qituvchio'rganishjarayoniningqandaybo'lishiniko'zoldigakeltirishgakerak. Bujarayonsezish, fikrlashniorqaliamalgaoshiriladi.

Sezgibuoddiypsixikjarayonbo'lib, umoddiyhayotdagihodisalarvanarsalarningayrimxususiyatlariaksetishidaniboratdir. Bujarayoninsoningsezgiorganlariorqaliamalgaoshirmaydi. Sezgiorganlarinarsahaqidaaxborotqabulqilib, unitanlaydivayig'adiso'ngramiyagauzatadi.

Bilishningkeyingibosqichiidrokqilishbo'libbundahodisavanarsalarsezgiorganlarigabevositata'sirqilishnatijasidaninsonongidaularningaksihosilbo'lishidaniboratdi

r.
Idrokjarayonidasezginatijalaritartiblanadivajonlanibhodisavanarsalarningbutunobrazihosilbo‘ladi.

Insoningo‘zinitutishiko‘proqo‘ziishtirokchibo‘libturganvoqelikniqandayqabul qilishigabog‘liqdir. Shusababliidrokinsonningo‘zinitutishiniizohlovchimuhimmanbahisoblanadi. Insonnio‘ziqatnashayotganvoqelikniidrokqilishinio‘zgartirishorqaliuningo‘zinitutishinio‘zgartirishmumkin. Shusababli talabalardazamongamosiqtisodiyfikrlashnisingdirishorqaliulardagieskistreotiplarnibuzishmumkinvaulardamehnatningsifatlivaunumdorbo‘lishigaasoslanganishlabchiqarishgatamomanyangimunosabatdabo‘lishnishakllantirishmumkin.

Ishlabchiqarishnijoriyqilinishikabimisollarda, ishlabchiqarishningyangiusuli, odamlarongivapsixologiyasiningo‘zgarishiniyaqqolnamoyonqilayotganliginiko‘rishmumkin. Insondamulkgaegalikhissiyotiningpaydobo‘lishiuningishgamas’uliyatinioshiradi, eskichaishlabchiqirishniboshqarishusuliqo‘llanilgandarejanibajarishmumkinbo‘lmaganholatdahamunostandartvaoriganalusullarniizlaydivaqidiribtopadi.

Idrokqilishjarayonitalabaningnafaqatdarsdavomidabalkiuningalohidabosqichlaridahamdavometadi. Darsdavomidayangio‘quvmateriallarinio‘zlashtirishiuchuntalablarniungatayyorlashlozimbo‘ladi, ya’nitalabalarningeskitajribasiniyangio‘quvmateriallaribilanbog‘lashzarurbo‘ladi. O‘quvmateriallariniqabulqilishvao‘zlashtirisho‘quvjarayonidayangio‘quvqurollarini: o‘quvqo‘llanmalardagisxemalar, qurilmalar, tajribalarninamoyonqilishorqaliamalgaoshirishganatijasiyuqoribo‘ladi. Ammoo‘quvqurollariningmavjudligivaularnixonagailibqo‘yisho‘zidan-o‘ziyuqorinatijabermaydi, qolaversatalabalarnichalg‘itadi. Ularniishlatisho‘qituvchiningbayonibilanuzviybog‘langanbo‘lishilozim. Shundaginabuqurollaro‘quvdarslaridamo‘ljallangannatijalarnitalabalardashakllantirishmumkin. bu yerdamuhimtalabalargao‘quvqurollarininamoyonqilishtezligi,

ketma-ketligivaularningjoylashtirishidir. Masalan, eslabqolishuchunzarurbo‘lganengmuhimmateriallartekisliknio‘ngtomonidanyuqori burchakdajoylashtirilganimaqsadgamuvofiqdir. Faqatginashuqismdaengmuhimxotiradaqolishizarurbo‘lganhammamaterillarto‘plan ganbo‘lishikerak.

1.3.Insonshaxsiningtarkibtopishivapsixikrivojlanishiningsharoitlari

Psixikrivojlanishvabuo‘zgarishlargasababbo‘ladigankuchlaro‘rtasidagimunosabatqonunlarinio‘rganish - yoshdavrlaripsixologiyasivapedagogikpsixologiyafaniningmuhimvadolzarbmuammolaridanbiridir.

Insonshaxsiiigpsixikrivojlanishivauningshakllanishimurakkabtadqiqotjarayonidir. Zero, uningo‘zigaxosxususiyatlarivaqonuniyatlariniasosliilmiybilish, o‘quvchishaxsigapedagogikjihatdanta’sirko‘rsatishniigzarurshartidir.

Inson-biosotsialmavjudotdir. Uningbirligi, birtomondan, kishiningpsixik, tug‘maravishdatashkiltopganxususiyatlari (masalan, ko‘rishyokieshitishsezgilarining, shuningdek, oliynervtuzilishiningo‘zigaxosxususiyatlari), ikkinchitomondanesafaoliyatiingonglisub’ektinaijtimoiytaraqqiyotningfaolishtirokchisisifatidauningxulq-atvor (masalan, ahloqiyodatlar) xususiyatlaridanamoyonbo‘ladi.

Xo‘sh, odampsixikasivahatti-harakatlaridanamoyonbo‘ladiganbuxususiyatlarninimalarsirasigakiritishmumkin? Insonpsixikasiningtabiatibiologikmiyokiinqilobiyxaraktergaegami?

Insonshaxsiningtarkibtopishivapsixikrivojlanishigata’siretuvchiomillarningmuammosio‘zmohiyatijihatidang‘oyaviyxaraktergaega. Shubois, bumasalanihalqilishdabir-birigaqarama-qarshibo‘lganturlioqimlar, yo‘nalishlarmaydongakelgan. Insonshaxsiningtarkibtopishinitushuntirishdamaydongakelganbirinchioqim-***biogenetkkonsepsiya,*** nazariyabo‘lsa, ikkinchioqim***sotsiogenetikkonsensiyadir***.

InsonshaxsiningtarkibtopishinitushuntirishgaintiluvchibiogenetikoqimXIX-asrningikkinchiyarmidamaydongakelgan. Bolapsixikxususiyatlariningtu-matabiatihaqidagita’limotshuvaqtgaqadaraksariyatpsixologiyamaktablariningas

osinitashkiletibkelmoqda. Mazkurta’limotinsonpsixikasiningbarchaumumiyvaindividualxususiyatlaritabiatto monidanbelgilangan, uningbiologiktuzilishigatenglashtirilgandir, psixikrivojlanishesa, irsiyyo‘lbilanazaldanbelgilanib, insonorganizmgajoylashtirilganshuxususiyatlarningmaromiga yetilishjarayonidaniboratdebta’kidlaydi. Ma’lumki, nasliyxususiyatlartug‘miyo‘lbilannasldannaslgatayyorholdaberiladi, biroqshundaybo‘lishigaqaramay, buoqimnamoyondalariinsonshaxsivauningbarchaxususiyatlari«ichkiqonunlar»asosida, ya’ninasliyxususiyatlarnegizidamaydongakeladigannarsa, biologikomillargabog‘liqdir, debta’kidlaydilar.

Biogenetikta’limot, insonqobiliyatlariningrivojlanishdarajasi (chunonchi, imkoniyatlarningchegarasi, uningengyuksaknuqtasi) taqdirtomonidanbelgilanibqo‘yilganligini, o‘quvchiimkoniyatlarivaqobiliyatlarinimaxsustestlaryordamidaaniqlab, undanso‘ngta’limjarayoniniuningirsiyattomonidanbelgilangantaraqqiyotdarajasiga moslashtirish, ularningaqliyiste’doddarajalarigaqarabturlimavqedagimaktablardatahsilolishi zarurdebta’kidlashadi.

Chunonchi, buyo‘nalishtarafdorlaridan, amerikalikpsixologE.Torndayko‘quvchilarning “tabiiykuchlari” va “tug‘mamayllar”inipsixikrivojlanishning yetakchiomiliqilibko‘rsatib, muhitning, ta’lim-tarbiyaningta’siri - ikkinchidarajalidir, debaytadi.

AvstraliyalikpsixologK.Byulerbolalarningfaqataqliytaraqqiyotiginaemas, balkiahloqiyrivojlanishihamnasliytomondanbelgilangandir, debta’kidlaydi.

AmerikalikpedagogvapsixologDj.Dyui - insontabiatinio‘zgartiribbo‘lmaydi, odamirsiyatvositasidahosilqilganehtiyojlarivapsixikxususiyatlaribilantug‘iladi. Buehtiyojlarvapsixikxususiyatlartarbiyajarayonidanamoyonbo‘lib,

ba'zidao'zgarishi, tarbiyaningesamiqdorinibelgilabberuvchimezondir, debhisoblaydi.
Venalikvrach-psixologZ.Freydmazkuroqimnamoyondasisifatidashaxsningfaolligini, unixarakatgakeltiruvchikuchlarniquyidagitarzdatushuntirishgaintiladi. Odamo'ziningqadimiyhayvontariqasidagiavlod-ajdodlaridannasliyyo'lbilano'tganinstinktivmayllarningnamoyonbo'lishitufayl ifaoldir. Z.Freydningfikrigako'ra, instinktivmayllarasosanjinsiyinstinktlarshaklidanamoyonbo'ladi. Z.Freyd, shaxsningfaolliginidastavvaljinsiymayllarbilanbog'laydi. Biroqinstinktivmayllarjamiyatdahuddihayvonotolamidagidekerkinnamoyonbo 'lavermaydi, Jamiyatdagijamoahayotiodamni, undagimavjudinstinktivmayllarni (ya'ni, jinsiymayllarni) judako'pjihatdancheklabqo'yadi.Oqibatdaodamo'ziningko'pinstinktlarivamayll arinibosishga, tormozlashgamajburbo'ladi. Uningta'limotigako'ra, tormozlanganinstinktvamayllaryo'qolibketmaydi, balkibizganoma'lumbo'lganongsizlikdarajasigao'tkazilibyuboriladi. Ongsizlikdarajasidagibundayinstinktlarvamayllarharturli«komplekslar»gabirla shadilar, go'yoinsonshaxsifaolligininghaqiqiysababiaynishu«komplekslar»ganamoyonbo'l ishidir. Z.Freydningta'limotidan, uningochiqdan-ochiqbiologizatorliktarg'ibotchisiekanligini, insonshaxsiningfaolliginijinsiymayllardaniboratekanligihaqidaginazariyasiilmiya sosgaegaemasliginie'tirofetishmumkin.

Bundayta'limotlardan, xususandinhomiylarikengfoydalanib, insonningtaqdirianashuilmlarbilanchambarchasbog'liqdir, debta'kidlashadi.

Insonshaxsiningtarkibtopishinio'rganishdavomidayuzagakelganyanab irta'limot - ***sotsiogenetikkonsepsiya***qobiliyatlarningtaraqqiyotini, faqat, tevarak-atrofdagimuhitningta'siribilantushuntiradi. Buyo'nalisho'zzamonasiuchunilg'orhisoblangan XVIII

asrfransuzolimiK.Gelvetsiyta’limotidanboshlangan. K.Gelvetsiyningta’limotigako‘ra, barchaodamlaraqliyvaahloqiyrivojlanishiuchuntug‘ilishdanoqmutlaqobirxiltabiiyimkoniyatgaegabo‘ladilar, Shuninguchunodamlarningpsixikxususiyatlaridagifarqfakattinamuhitvatarbiyaningturlichata’sirqilishibilanvujudgakeladi, debtushuntiriladi. Bunazariyaodamlarningpsixik, ruhiy, oqibatdaijtimoiytengsizligiularningtug‘maxususiyatlarideganta’limotgaqarshiqaratilganedi. Bunazariyaningxorijiymamlakatlardagihozirgiturlinamoyandalaripsixikaningrivojlanishidaijtimoiymuhitningg‘oyatdarajadamuhimroliborliginie’tirofetadilar.

Inson щaxsiningtarkibtopishinio‘rganishdavomidayuzagakelgansotsiogenetikkonsepsiyafandaeksperimentlarningrivojlanishibilanbog‘liqdir. Ma’lumki, XVII asrningoxiriva XVIII asrningboshlaridatabiiyfanlarjadalsur’atlarbilanrivojlanaboshladi. O‘shapaytdahammaningdiqqat-e’tiborimo‘’jizakortajribagaqaratilganedi. Buhodisainsonshaxsiningtarkibtopishimasalasigahamta’sirqilmayqolmadi.

Sotsiogenetikkonsepsiyanamoyondalariinsonningbutuntaraqqiyoti, shujumladan, shaxsiyxususiyatlarningtarkibtopishi, asosan, tajribagabog‘liqdir. Bunazariyadashaxsdaro‘yberadigano‘zgarishlarnijamiyatningtuzilishi, ijtimoiylashishusullari, atrofidagiodamlarbilano‘zaromunosabatvositalariasosidatushuntiriladi, Buta’limotgako‘rainsonbiologiktursifatidatugalib, hayotdagiijtimoiyshart-sharoitlarningbevositata’siriostidashaxsgaaylanadi. Chunonchi, angliyalikolimDjonLokkdunyogakelganyangichaqaloqbolaningruhini «top-tozapaxta» o‘xshatadi. Uningfikricha, bolaning«top-tozataxta»tarzidagiruhiganimalarniyozishmutlaqokattaodamlarihtiyorlaridadir. Shuninguchunbolaningqandayodambo‘lib yetishishi, ya’niundaqandayshaxsiyfazilatlarningtarkibtopishibolahayotdanoladigantajribaga,

o‘zgalarbilanmuloqotjarayonidaoladiganhayotiytushunchavatasavvurlarigabog‘liqdir, debta’kidlaydi.

Harikkilayo‘nalishningnamoyondalari, o‘zmanfaatlariningtashqijihatdanbir-birigaqarama-qarshibo‘lishigaqaramay, insonningpsixikxususiyatlariniyonasliy, biologikomillarta’siriostida, yokio‘zgarmasmuhitta’siridaavvaldanbelgilanganvao‘zgarmasnarsa, debe’tirofetadilar.

Ma’lumki, odamshaxssifatidamuntazam, qandaydirfaoliyatdatarkibtopibboradi, rivojlanadi, uningfaolliginamoyonbo‘ladi. Agardahayvonlartevarak-atrofdagitashqimuhitgapassivmoslashibhayotfaoliyatlaridatabiatdagi, ya’nitashqimuhitdagitayyornarsalardanfoydalansalar, odamesatevarak-atrofidagitashqimuhitgafaolta’sirko‘rsatib, unio‘zirodasigabo‘ysundiradihamdao‘zgartirib, o‘zehtiyojlariniqondirishgaxizmatqildiradi.

Kuzatishlarjarayonidashunarsama’lumbo‘ldi-ki, odamdagitug‘ma, irsiymexanizmlariuningpsixikrivojlanishigata’sirko‘rsatadi-yu, biroquningmazmuniniham, shaxsiyfazilatlarinihambelgilabberaolmaydi. Ta’kidlashzarurki, muhithambolapsixikasinirivojlantirishdamuayyanrolo‘ynaydi. Faqat, buninguchunbolanio‘qitayotgankishilarningta’sirinatijasidabolaanashumuhitnifaolravishdao‘rganibolishi, tabiiydir.

2. Bob. Ta’limpsixologiyasi

2.1. Ta’limningpsixologikxususiyatlarinitavsifi.

Ta’limpsixologiyasishaxsningbilimlarniegallash, mustahkamlashuslublaridaniboratfaoliyatjarayonini iamraboluvchi iatorsavollarningtuzilishinio’rganadi, shuningdek, ularningnatijasidaodamningindividualtajriba, bilim, malakavakrnikmalarishakllanadi. Insondunyobilanhamkorlikdannimadiryanginarsao’rganishva rzehtiyojlarini iondirishuslublarinitakomillashtiribborganligisabablihambilimolishgabo’lganintilis hinsonningbutunumridavomidata’iibetibboradi, chunkiodamharbiramaliyotbiliminihayotdano’rganadi. Boshiachaqilibaytganda, ta’limolishharbirfaoliyatdamavjudbo’lib, usub’ektningshakllanishjarayonini rzichiga iamraboladi. Shundayqilib, ta’limolish yetarlidarajadakengtushunchadir, u rzichiganafaiatta’limolishninguyushtirilganshakllarini, (maktab, kurslar, oliygoh), balkiinsontomonidankundalikhayotdaegallayotganbilimvamalakalarniham rzichigaoladi.

Boshiafaoliyatturlaribrlmish ryinvamehnatdan rziningmaxsusligimohiyatibilanajralibturuvchibufaoliyatnipsixologikfaoliyatisifati dayondoshilganda, o’qishfaoliyatininguyushganshakllarinikrriladi. Uningengmuhimjihatishuki, uistalganboshiabirfaoliyatgainsonnitayyorlaydivauningasosibo’libhisoblanadi.

Psixologlarningbuboradagiizlanishlarigakrpbo’lganiyri (taxminan 50 yillardanboshlangan) vabusohadahaliudarajadasezilarliishlar iilinganemas. Ammoo’qishfaoliyatinitashkil iilishuchunasos yetarlidarajadashakllangan, vaularo’qitishnazariyasininganii savol-muammolarigapsixologiyaningbiryoilamayondoshishigayrl iryadi.

¤iishfaoliyatiningnazariyasiningasosinimavaupsixologiyao’qitishmetodikalariniishlabchiiishdaqandayahamiyatgaega?

Avvalomborpsixologiyaningqaysiisohasidaishlashdan iat’iynazar, o’qituvchio’qishfaoliyatinazariyalariningasosiy ionun ioidalarinibilishzarur.

Bubilimegallabolishioidalarivao'qitishmetodikalarinito'g'rituzishuchunjudamuhim. ¤iishfaoliyatipsixologiyadailmiytushunchasifatidabiryaiiolifodagaegaemas. Sovetpedagogikasivapsixologiyasining «klassik» nazariyalarida- bu «kichikmaktabyoshdagi yetakchifaoliyat», «ijtimoiyfaollikningasosiyshakli» sifatidae'tirofetiladi.

D.B.ElkoninvaV.Davidovningta'kidlashichao'qishfaoliyati - buo'quvchiningnazariybilimlar - ґzlashtirishgaiaratilganvafikrlashningґsishinita'minlaydiganfaoliyatlaridanbirisifatidakґrsatiladi. ¤iishfaoliyatio'quvchiningґziamalgaoshiribґzinio'zgartirishuchunmaxsustashkililinganfaoliyatbґlagidir. ¤iishfaoliyatiningmuhimiismio'quvtopshiriihisoblanadi. Topshirii yechilishjarayonida, harbiramaliymashIulotdagikabi, o'quvchitomonidano'rganilayotganob'ektdayokibuhaidagitasavvurdama'lumbiro'zgarishlaryuzagakeladi, ammonatijadasub'ektningґzio'zgaradi. ¤iuvtopshiriIisub'ektdaoldindanberilgano'zgarishsodirbo'lgandagina yechimitopilgandebhisoblashmumkin. ¤iishfaoliyatijarayonida (yoshavlod) o'quvchilarkattalarningtarbiyasigatayanadi, o'rganadi. Ґarbiryoshavloddunyohaqidagibilimlarnibevositaunirґabturganborliidanoladi, ammoyoshlarbubilimlarniґziyaratmaydi, balkiularnikattaavlodlardan «narsa (buyumlar), maxsustashkilotvayangiavlodningbunarsalarbilanbog'liqfaoliyatioriali» oladi.

Aynanmanashu «buyumlarbilan» maxsusuyushtirilganfaoliyati, insoniyattajribasi, kattaavlodninganashubuyum - maxsulotniyaratishbo'yichatajribasiningegallashio'qishfaoliyatidir.

¤iishfaoliyatiningahamiyati - bu «o'quvchilarnitashiiolambilanboIlovchifaoliyati»ningbevositanatijasidir. Buo'quvchilarfaoliyatibo'libo'qituvchitomonidantashkiliilinganvaubilanhamkorlikdaamalgaoshiriladi.

¤iuvfaoliyatiquyidagiumumiytuzilishgaega: ehtiyoj - topshirii-motivlar-harakat-operatsiya.

Ehtiyojo'quvchininguyokibupredmetninazariyŕzlashtirishgaiaratilgano'quv faolligidir. Nazariybilimlargaaniibirpredmetrivojivakelibchiiishihaqidagiionun - ioidalarkiradi. Bularnifaiatuyushtirilganta'lim - nazariyo'rganishfaoliyatidaŕzlashtirishmumkin.

¤iishfaoliyatituzilishiningmuhimelementlaridanbirio'quvtopshiriIidir. Unibajarishdao'quvchilaraniibirharakatvaoperatsiyalarnibajaradilar. ¤iuvfaoliyatlarihar - xilbŕlishmumkin, ammoasosiymotivbo'lib (maxsus) o'rganishgaiiziiishhisoblanadi. ¤iishfaoliyatiningamalgaoshirilishio'quvchitomonidanbajarilayotgan, ma'lumbirmotivbilanboshiarilayotgano'quvfaoliyatiyokio'quvtopshiriIini yechishgaiaratilganoperatsiyatashkiletadi.

Bufaoliyatningmaisadi - nazariybilimniegalashdir.

Xullas, o'quvtopshiriilarini yechishvao'quvfaoliyatinimaxsustarkibtopishi, uningtuzilishxususiyatlarigabog'liqbŕladi. ¤iuvtopshiriIiningmohiyatinimada? Psixologlaro'quvtopshiriIiningiat'iyfarilanishixilma-xilligivahayotdavomidayuzagakeladiganamaliymashIulotlarningturlitumanligihaqi dakŕpyozishgan. AgarharbiramaliymashIulot yechilishialohidafanlarningo'zgarishigaolibkelsa, vabumaisadbo'lsa, undao'quvtopshiriIni yechishdanmaisadpredmetniŕzlashtirishemas, balkibuo'zgarishlarnikiritishuslublariniŕzlashtirishdir. Masalan, texniktelevezorbuzilganidatuzatsa, politexnikainstitutitalabasibuishniamaliymashIulotdabajararekan, unafaiatbunituzataoladi, balkiunibartarafetishusullarinihamo'rganiboladi. Natijadaishbilanbirgao'qishfaoliyatidasub'ektsifatidayangilikoladivao'zgaradi. Ammoteleapparaturasozlovchisibŕlishuchunbirginabuningŕzikifoyaemas, uhartomonlamamutaxassisbŕlishuchunbuishniyanabirnechabortakrorlashizarurvaay nano'qishfaoliyatiningvazifasishundaki, o'quvchitopshiriiningqandaydirbir-birigaŕxshashjavobiniemas, balki, harqandayturlibosiichdagitopshiriilardanprinsipialjavobinitopaolishnibilishdir. ¤iituvchiesa, o'quvchioldigashundaytopshiriiiŕyishikerakki,

uturliumumiyvaaniivaziyatlardao’quvchinimuammoniumumiy yechiminitopishgayrnaltirishikerak.

Maktabvaoliygohtalabalariamaliyotdanazariybilimlarnitajribaasosidao’rgan ibborishadi. Jumladan, matematikmasalamisolidaxususiy (umumiy 1) masalaninganiibir yechimidan, o’quvtopshiriIiniumumiy yechimyrlibilanishlashnikrrsatishmumkin.

Talabalartomonidanpsixologiyanio’rganilayotgandao’qituvchiulargainsonfaoliyatibilanbog’liqnbiriatortopshiriilarnituzishivaulargaberishimumkin. Uningbarchasavolibirxil, ya’ni «Bufaoliyatbo’libhisoblanadimi?». Buningnatijasidatalabalarfaoliyattushunchasinirzlashtiribolishlarilozimbizbilamizki, o’quvfanlartizimida, xaiiiatdanhambilimnirzlashtirishuchuno’quvjarayonio’quvtopshiriilarini yechishtizimigaaylanishilozim. Boshiachaqilibaytgandao’quvtopshiriIini yechishepizodikemas, balkio’qishfaoliyatiegallangannazariybilimlarniamaliyotdaqo’llab, o’rganishni, o’qituvchitomonidanberilayotgantayyorbilimlarnikitoblardanolishiemas, balkio’quvchiningrzifaolfaoliyatyuritishilozim.

¤iuvchitomonidano’quvtopshiriIini yechilishjarayoniningrzi - buo’quvfaoliyatideyiladi. Bujarayonningtarkibiyiismibo’lib) o’qituvchitomonidano’quvchioldigao’quvtopshiriIiningiryilishi; b) o’quvchitomonidantopshirii yechiminiiabuliilinishi; v) rtilayotganfanibilanbog’liqlikniizlashmaisadidao’quvchitomonidano’quvtopshiriIiningiaytakrribchiiilishi; g) ajratilganmunosabatnimodellashtirish; d) bumunosabatni «sofholda» o’rganishuchunmodelnio’zgartirish; ye) umumiyusulbilan yechiladigantopshiriilartizimininingiurilishi; j) avvalbajarilganharakatningnazoratiilinishivakeyingiharakatgartishi; z) baholash (rz-rzigabahoberish) hammaharakatlarningyaxshibajarilishuslubinio’quvtopshiriIining yechilishiningumumiyuslubinirzlashtirishvaboshialar.

Barchayuioridagielementlarningketma-keto’quvtopshiriIidabajarilishitalabaningo’qishfaoliyatinitashkiletadi.

Eksperimentalvanazariytekshirishlarr̃tkazilganmaktablardao’qishfaoliyatiningasosiynazariymuammolariniishlabchiiianjamoatpsixologlarinazariyasifaoliyatvapsixikaningbirlikprinsipidansamaralifoydalanganlar. Ammoumumiynazariyanio’qitishmumkin, qo’llanilishima’lumoldiniolishchoralarinafaiatmaktabta’limining, balkio’qitishningboshiaturlarigakattalar (talabalar) tajribasiasosidaiurilgan.

«¤iishfaoliyati» tushunchasiningr̃ziningpaydobo’lganligigakr̃pbo’lganiyr̃i, kr̃pibilan 20 yilavval, buo’quvchilarningbilimsaviyasikriteriyalaritavsiyanomasiishlabchiiilishibilanbog’liqbo’lgan. ¤iuvfaoliyatiningtr̃laligichakr̃ribchiiishzaruratibilanunafaiatbilim, kr̃nikma, malakavaularortidagiusullar, o’quvchilarningo’quvmaterialibilanharakatoperatsiyalarini, balki, o’quvchitomonidano’quvmaterialiningiabuliilinishi, uningr̃zitomonidannazoratiilinishi, r̃z-r̃zigabahoberishinihamr̃zichigaoladi.

¤iish - bumustaiilfaoliyatnibajarish, bunio’quvmaterialigaijodiyyondashmasdan, o’quvtopshiriIinir̃zinitahliliilishvar̃zinibaholaybilmasdanbajaribbr̃lmaydi. ¤iishgao’rganish - buo’quvfaoliyatinibajarishtalabauchunzarurtopshiriibo’libhisoblangan.

Ґarbiroliygohdagipsixologiyao’qituvchisiningoldigair̃yilganmuhimtopshirii - talabaningo’quvfaoliyatishakllanishi, yokiunipsixologiyasinio’rganishgaiaratilgan. Talabar̃zimustaiilishlashnibilmasa, r̃ziningidroki, ailibilanishyuritishnibilmasekan, udoimoo’qituvchiningoIzidanchiiiantayyorbilimvakr̃nikmalarnir̃zlashtirishgaharakatiiladivakitobdagiilmiy, tushunchalarnimexaniktarzdayodlaboladi, ammouningr̃zibirormartahambubilimlarniamaliyotdaqo’llayolmaydi. Buesauningkishilarbilanongli,

to’g’ripsixologikmuloiotrrnatishgavafaoliyatniyrlgairyishga, psixologikfikryuritishgao’rganaolmasligigasababbrladi.

Talabafaoliyatiniqandayshakllantirishlozim? Buharbirtalabanipsixologiyafaninito’g’rio’rganishigabog’liqmi? Biroqo’qishningmohiyatinimada? Psixologiyadabumuammoquyidagichaizohlanadi; qandayqilibavvalo’quvchiganoma’lum, noaniqbo’lgan, uningongidabrlmagannarsaungama’lumbrladi, ob’ektivdansub’ektivgao’tadi, idealdanmaterialgaaylanadi?

Yuqoridagisavollargajavobaynanto’g’ribilimolishgayo’lko’rsatadi. Bumuammo yechimibilanyirikpsixologlar 50 - yillardatadqiqotishlariolibborganlar. Xususan, P.Ya.Galperinvauningshogirdlari «Qandayqilib, insonongidantashqaridabo’lgan, uningaqliichkibo’libqolgan, ya’niuningongimahsuli, uningaqlxususiyatigaaylanadi?», - degansavolgajavobizlashiasta-sekinquyidagixulosagaolibkeldi: P.Ya.Galperinningaqliyharakatlarningshakllanishkonsepsiyasihaqidagima’lumotlarnikeltiradi.

Bukonsepsiyakattaumumpsixologikahamiyatgaega, chunkiuyuioridaquyilgansavollargajavobberibiolmay, balkihayvonlarpsixologiyasidanfarilibo’lgan, insonpsixologiyasievolyutsiyasitamoyillarini, psixologikfaoliyatturlarivashakllari, uningionuniyatlarihamdashakllanishihaqidagima’lumotlarnihamrzidamujassamlashtirgan.

Bunazariyalarbilanbog’liqholdarylanganharakatlarnishakllantiruvchifaoliyat - o’qishfaoliyatidebkrribchiiilgandi. ¤ylanganharakatlar - insonningharbiramaliyvabilishgayrnaltirilganfaoliyati, individualtajribadashakllanib, istalganbiriatoro’zgarishlarniboshidankechiradi. P.Ya.Galperinkonsepsiyasidao’qishmaxsusharakatlarturisifatidakrribchiiiladi, ularnibajarisho’quvchidayangibilimvamalakalarnihosiliiladi. Shusababli, bunazariyatarafdorlario’qishmaisadibubilimlarbilanishlayolish,

lekinfaiatbilimlarnirżikifoyaemas, - debbilishadi. Ґarbiro'qitishinsonni «nimadiriilishgarrgatish»nirżoldigamaisadqilibirуadi.

Bundao'zkasbiyvazifalarnibexatobajaradiganmutaxassislikuchun, amalgaoshirishningqaysiielementlarimustahkamyo'riqnomabo'libhisoblanishinibilishlozim. Buelementlarto'plamio'rganuvchining (faoliyatiningyo'riqnomasi) o'rganishfaoliyatiningengasosiyyo'riqnomasibo'lishilozim.

«Harakatningasosiyyo'riqnomasi - bufaoliyat - harakatinibajarayotgankishiningasosiytayanchibo'libhisoblanadi». O'rganuvchibumuayyanbirharakatnibilmagani, vabuharakatnibajarishgaendio'rganayotganiuchunham, (rrgatuvchi) o'qituvchiuningaqkiigama'lumbirharakatnibajarishdatayanaoladiganyo'riqnomalarniberishlozim.

Boshqachaqilibaytganda, birorbirfaoliyatgailkboraqo'lurayotgankishi, agarqo'lidama'lumbirasosiyharakatyo'riqnomasibo'lsa, ubemalolbuishnito'g'rilekinjudasekinbajaraoladi. Shundayqilib, uharqandayyangiishni, harbiryangifaoliyatnibajarishga, utrigonometriktopshiriq, hohuorfografikjihatdanto'g'rixatyozish, yokiyangisamolyotniyiIishbrlmasinpsixologikhodisaningtahlilinibajarishgao'rganiboladi.

P.Ya.Galperinta'kidlashicha - «Insonningharbirharakatiningnazorat, bajaruvvamrljaliismlarimavjuddir. ¤iuvjarayonidao'quvchiyrl-yo'riqnimrljalgaiarabfaoliyatnibajaradivabuo'qituvchitomonidannazoratiilinadi. Yo'riqnomahamo'qituvchitomonidanberiladi.

Bukonsepsiyaasosidao'qitishfaoliyatinitashkiletishningyaxshinatijaberishinafaiatP.Ya.Galperinizdoshlaritomonidan, balkibutununingmaktabitomonidanhamisbotlangan.

Ta'limpsixologiyasiningyanabiryrnalishibo'libnazariyyuksaltirishgaasoslangansub'ektningfaolligishaklidebaytiladigano'quvfaoliyatihisoblanadi, uavlodlarningijtimoiytajribasinatijasidaindividualrivojlanishshartigaiaratilganbrladi. D.B.Elkonino'quvfaoliyatiningmuhimiismibo'lgano'quvtopshiriIining

yechiminitopishnatijasidafaoliyatnibajaruvchisub’ektningo’zgarishi, uningdunyoiarashi, bilimi, malakalarinishakllanishigasababbr̓lishinikr̓rsatibbergan. V.V.Davidov, o’quvfaoliyati - bunazariybilimniegallashnir̓zi, o’qishfaoliyatiningshakllanishigaesamustaiilo’qishvaijodiyyondoshishsababbr̓lishi aniilagan.

D.B.ElkoninvaV.V.Davidov 1960-1970 yillardao’qitishnirivojlantirishtizminiishlabchiiadilarvamaktabamaliyotidasinabkr̓r dilar. Uningaslmohiyatibo’libnafaiato’qituvchilarnio’quvjarayonidama’lumbirbilimlarbil aniurollantirish, balkiularniharqandayilmiyma’lumotbilanishlayolishgar̓rgatishbo’libhamhisoblanadi. Bumaktabnamoyondalarifikryuritishgar̓rgatishlozimligini, ya’nio’quvchilardazamonaviyfikryuritishasoslariniegallashlariilgarisuradilar. Boshiachaqilibaytganda, o’qishnishundaytashkiletishkerakki, doimou «Rivojlanuvchixarakterga» egabr̓lishlozim.

Demako’qish - bufikryuritishgao’rganishdir. Rivojlanuvchio’qitishIoyasir̓shayillardaboshlanIichmaktabdasturiga (uniegallabolish 3 yilmaboynidabr̓ladi 4 yilemas) va 5-8 sinflar (alohidapredmetlar) o’rganadiganalohidafanlardasturigahamkiritilganedi. 1996 yildabudasturbilan 1000 danortqio’qituvchilarishlagan.

El’konin - Davidovsistemasibo’yichaeksperimentalsinflarda «asosano’quvfaoliyatiningshakllanishjarayoniningtavsifnomasi, intellektualrivoji, o’quvchilarjamoasivashaxsningrivojlanishisifatibilanbuo’qitishjarayonlariningan’anaviysharoitdagirivojlantirish, o’qitishIoyasitizimitavsifnomasibilankr̓ribchiiilgandato’g’rikeladi». Bunatijalartavsifnomasian’anaviyo’qitishtizimidaodatdarejalashtirilmaydivao’qitishnatijasisifatidayuzagachiimaybaholanadi.

Elkonin - DavidovIoyaviytizimidao’qitishnatijalaritavsifnomasir̓zichigaquyidagikr̓rsatkichlarnioladi; a) o’qishfaoliyatiningshakllanganlikdarajasi; b)

o’quvchilarningintellektualrivojlanishdarajasi; v) o’quvchilarjamoasiningvashaxsnirivojlanishdarajasi; g) o’qitishoxiridao’quvchilarningbilim, malakavaegallagankr̓nikmalardarajasi.

Bizko’rganimizdek, tavsifnomalarichida, deyarliyakkavaasosiyan’anaviytizimdao’qitishningsifatikr̓rsatkichidabilimhajmidarajalarimavjudemas. Bundankr̓rinadiki, rivojlantiruvchio’qitishtizimitomonidanbilimningzarurvakeraklilariinkoretiladimi? Albattayr̓i, bu yerdae’tiborbilimsonigaemas, shaxsningqandaybilim, malakavakr̓nikmalar, uslublarvaboshiasifatlijihatlariniegallaganigaiaratiladi. Axirbilimshaxsnirivojlanishigahissair̓shishvafaiatginao’qitishmaisadibo’libiolmasligikerak.

Shundayqilib, o’quvfaoliyati - sub’ektfaoliyatinio’zgartiruvchi, hechnarsanibilmagandanbiluvchigabilim, malakavakr̓nikmalarniegallaganshaxsgaaylantirishdir. Shuninguchunhamo’quvfaoliyatio’z-o’zinio’zgartirish, o’zininamoyonetishfaoliyatidebaniilanishimumkinvabuningpredmetisifatidao’quvchilarningijtimoiytajribaorttirishorialiegallagantajribalariniolishmumkin. Ijtimoiytajribaningegallanganbo’lagivabuavvalgitajribanio’zgartirishhisobigao’quvfaoliyatiningmaxsulinitashkiletadi.

Yanabirborta’kidlashjoizki: o’quvfaoliyatiningpredmeti, maxsuli, maisadvanatijasibo’libfaiatbilimberishhamdaegallashginaemas, balkio’quvchiningintellekti, shaxsiysifatlari, vaolganbiliminingnatijasibo’lganbilim, malakavakr̓nikmalarihisoblanadi. ¤iuvfaoliyatiningasosiyvazifasibo’libo’quvchiningilmiynazariyalariasosidamustaiilfikryuritishgarr̓gatishhisoblanadi.

Agaro’rta, oliyyokiboshlang’ichmaktabfikrlashgao’rgatishlozimbo’lsa, uholdabuniqandayamalgaoshirishlozim? Busavolgajavobberishuchunfikrlashpsixologiyasidankelibchiqishkerak. Zamonaviyilmiytasavvurlarbo’yichafikrlash- bushundaymaxsusmuammoning yechimiki, uningba’zishartlariyuzadayotadi, (yokiyuzaki)

boshialariesamavjudbrÌlmaydi. Fikrlashbu - predmettahlilliningkuzatishlardanyashirinbo'lganmunosabatlarninamoyishetishga (ochishga) iaratilganpsixologikfaoliyatdir. Agartopshiriiningbarchashartlariyoritilganbo'lsa, uholdafikrlashtalabetilmaydivainsonbutopshiriinixotirayokibevositaiabuliilish, shuningdekrÌzigaxosiarorgaolibboruvchiyrÌlbilanhaletishimumkin. Fikrlashtopshiriibo'lganda, (savol) tayyorjavobnaxotiradavanadiiiatdabrÌlmaganidaishgatushadi. Shundayqilib, insonmuayyanvaitdamuammolikrÌringanvaziyatgatushibioladi, noaniivanoma'lumbo'lgannarsaniyoritishfikrlashnitaiozoetadi. Aynanshunarsagatalabalarvao'quvchilarnirÌrgatishlozim. Fikrlashgao'rganish - bubilimlarrÌrtasidagitafovutni yechish, o'quvchiegabo'lganvao'quvchiegabrÌlmaganammoyuzagakelganmuammo - topshiriini yechishdaungaasiotadiganbilimlardir.

BuboradagitavsiyalarM.I.Maxmutovning «¤iitishmuammolari» kitobidanrÌrinolgan. XuddishunombilanchopetilganI.Ya.Langerningbrashyurasihammavjud. Ularningharikkisihampedagogikfanlardoktoribo'lib, vaziyatni «Pedagogiknuitainazaridanta'riflaydiLangerningta'rifigakrÌra, - bushundayo'qitishki, bundao'quvchilaro'quvmateriallariasosidatuzilgantizimlimuammolarvamuammolitopshiriilarni yechishgajalbetiladilar. Muammolio'qitishdabilimlaro'quvchilargatayyorholdaberilmaydi, - debyozadiM.I.Maxmutovbalki, muammolivaziyatjarayonidaularningrÌzitomonidano'rganishfaoliyatidaegallanadi. PsixologlarT.V.KudryavsevvaA.M.Matyushkinbufikrnianiilashtirganholda: muammolio'qitishfaiatginao'quvchioldigamuammolivaziyatniquyishbilanginafaollashtirilmaydi. Zamonaviyfikrlashpsixologiyasiningimkoniyatlarinafaiato'quvchilaroldigamuammolivaziyatniiryish, balkiularuchunmuammoni yechiminitopishvabumuammo

yechiminiboshiarishimkoniyatinihamberadi. Demak, muammolio’qitishningpsixologiknuitainazaridanahamiyatgamoliktomonibuo’quvchilarnioldigafaiatginamuammolivaziyat-topshiriiiryishemas, balkibumuammolarnipsixologikbilimningfikrlashionuniyatlariasosida yechishgarrgatishhamdir.

Bundao’qitishnazariyasidamuammo, muammolivaziyat, muammolitopshirii, muammolisavol, muammolimashIulotkabitushunchalarkrpuchraydi - xuddimuammolio’qitishtamoyilisifatida. Butushunchalargaqandayma’nolarsingdirilgan?

Muammo (grekcha - problema - topshirii) - nazariyyokiamaliysavol, qaysiikiungatayyorjavobyri, shuninguchunhamo’rganish, tekshirishjavobnitopishuchunkerakbrladi. Odatdakishioldidamuammolarbirorbireskimetodlarbilan yechibbrlmaydigantopshiriipaydobo’lgandakelibchiiadi. ¤iitishmaisadidao’qituvchi, metodikmuammolari, metodisttomonidano’quvchioldigaatayinquyilganbrlishimumkin. ¤iitishjarayonidagimuammohayotiymuammoningmodelidir.

Muammolivaziyat - busub’ektningmuammobilantrinashgandagipsixikholati, utomonidaniiyinchiliksifatidaaniiyokinotrliiidrokiilinayotganvauni yechishuchunyangibilimlartalabetilishibilanbog’liqbo’lganintellektualmuammodir. Muammolivaziyatdapaydobo’lganyangibilimlarsub’ektningegallashgaiaratilganehtiyojishaxsningo’rganishgabo’lganfaolligidir.

Muammolivaziyatsub’ektningyuzagakelganmuammonio’rganishgabo’lgan munosabatinibildiradi, biroqbushundaymunosabatki, ungakrrauni yechishyrlinibilmaydi, buyrlniesatopishlozim. Ammotopishehtiyojifaiatginamuammonianiihisetishdaginayuzagakeladi. Gapshundaki, ma’lumbirmuammogaduchkelgansub’ektunima’lumvaitgaiadarshunchakibiriiyinch

ilikdebrylaydi, lekinmuammodebhisoblamaydi, iachonkiqandaydiralohidayrlbilan yechishlozimbo’lgandaginamuammosifatidanazardatutiladi.

Shundayqilib, ob’ektivmavjudbo’lgantrsiisub’ekttomonidanmuammosifatidaiabuliilinmasligiham mumkinekan. Axirfikrlashfaoliyatisub’ektmuammonianiihisetgandaginaishgatushadi. A.N.Leontevtomonidanquyidagimisolkeltiriladi; Aviomodeltrgaragigaiatnashuvchio’quvchilarkattaiiziiishbilanuchadiganaviomodel larniyasaredilar. Instruktorulardanuchishnazariyasinio’rganibkelishlarinitalabetdi. Ammo, engiiyinvamaydaishlarnihambajargano’quvchilaruchishnazariyasibilanjudakam, deyarliiiziimaganedilar. Nazariyanibilishzarurligihaqidagihechqandaytashviiotfoydabermadivabolalaraviaa dabiyotniriibturibhamfaiatamaliyotgataalluilibo’lganjoylarnitushinarvaeslabiolared ilar. Nimagabolalarnazariyanio’rganaolmadilar? Chunkiunibilmaslikularnihechqandaymuammolivaziyatgaiuymasvaamaliyotdahala iitbermasedi. Topshiriinibajarishdaquyidagiusultaklifiilindi, ya’niaviamodelniyasovchilaruniyasabginaiolmasliklari, balkiuniuchirishlarihamlozimdebo’zgartirildivanatijadamodel 2 metrhamuchmaytrxtabiolganida, negabundaybrldideganmuammolivaziyatyuzagakeldi. Shundainstruktorularganazariyanitushuntiribberdivaendibolalarmuammolivaziyaty ordamidanazariyanihamo’rganishlozimligi, uningahamiyatiianchalikkattaekanliginitushinib yetdilar. Krpinchashundaybrladiki, avvaltrlatrkisanglamaganiiyinchiliklarasta-sekinmuammolivaziyatgaaylanadivashaxsnifikrlash, faolliginioshirib, yangibilimlarni, yangiuslublarniegallashehtiyojinituldiradi. Psixologlaraniilashicha, fikrlashjarayoniaksariyathollardamuammo, savol, harakatlanishyokiiarama - iarshilikdanboshlanadi. Aynanshundaymuammolivaziyatdasub’ektningfikrlashfaoliyatiningdarajasianiilana

di.

Ammoyuioridagifikrlarbilanharqandaymuammolivaziyatfikrlashningfaolliginikrѓrsa tibberadidebaytaolmaymiz.

Vaziyatnimuammolidebiabuliilishdantashiarisub'ektboshidaqandaydirbilimlarzahir asibrѓlishilozim. Masalan, «referentguruh» nimaliginibilmagantalabaijtimoiypsixologiyadanquyidagichairѓyilgansavolgajavobb erolmaydi: birvaitningrѓzidabirguruhham «referent», ham «katta», ham «kichik» ham «professional», «tabiiy» brѓlaoladimi? Bundanshunianglashmumkinki, individtomonidanmuammolidebiabuliilinganvaziyathalito'g'riyrѓnalishdamuammon i yechishuchunfikryuritishimkoniyatibrѓlmaydi. UndaboshlanIichbilimlarzahirasibrѓlmasa, unimahaqidarѓylash, fikryuritishlozimliginibilaolmaydi.

Demakmuallifyokio'qituvchidanmuammolivaziyatni yechishbilimlariagaravvaldantalabagaberilmaganbo'lsa, uholdashumuammolivaziyatbilanbirgaberilishinitalabetishlozim.Muammolivaziyat larob'ektivvakundalikhayotdajudakrѓpyuzagakeladi, vabusub'ektdanishgaijodiyyondoshishvaumumanto'g'rifikrlashnitalabetadi.

Buninguchunyanaoliygohdao'qishdavridaharakatlar iarama-iarshiligidankelibchiiadiganmuammolivaziyatlardanchiiibketaolishnihambilishlozi m.¤iishjarayonidaesabundaymuammolivaziyatlaro'qituvchi, metodist, mualliftomonidanyuzagakeltiriladi.

2.2. Psixiktaraqqiyotvata’limningo‘zaromunosabati,

Psixologiyafanizamonaviyta’limotgaasoslanganholdainsonshaxsiningtarkibtopishiniasosanuchtaomilningta’sirigabog‘liqliginidalillarasosidaizohlabberadi. Ulardan,

- *birinchisi* - insontug‘ilibvoyaga yetadigantashqiijtimoiymuhitningta’siri;

- *ikkinchisi* - odamgauzoqmuddatdavomidamuntazamtarzdaberiladiganta’lim-tarbiyaningta’siri;

- *uchinchisi* - odamgatug‘maravishda, tayyorholdaberiladigannasliyxususiyatlarningta’siridir.

Ma’lumki, harbirodamo‘zigaxos, boshqalardaaynantakrorlanmaydiganijtimoiymuhitda, aniqijtimoiymunosabatlarda, ya’nioila, jamoavajamiyatda, odamlarorasidayashabulg‘ayadi, shakllanadi.

Buijtimoiymunosabatlargaodamjamiyata’zosisifatida, ma’lumsinfning, uyokibuijtimoiyguruhningnamoyondasisifatidavanihoyat, tashkilqilinganlikvauyushqoqlikdarajasiturlichabo‘lganmuayyanjamoalarningfaola’zosisifatidaqatnashadi.

Shaxsningmohiyatio‘ztabiatijihatidanijtimoiyxaraktergaegadir. Shaxsdagibarchapsixikxususiyatlari, ijodiyfaolligininggrivojlanishmanbalariuningtevarak-atrofidagiijtimoiymuhitda, jamiyatdadir. Insonshaxsisababiybog‘liqlikdabo‘lib, uningijtimoiyturmushibilanbelgilanadi, Manashuma’nodashaxsningtaraqqiyotiodamlarbilanmunosabatdayuzagakeladiganijtimoiytajribaniegallashjarayonidaniboratdir. Buningnatijasidainsonningpsixikxususiyatlari, ahloqiyfazilatlari, xarakteri, irodaviysifatlari, qiziqishlari, e’tiqodvadunyoqarashitarkibtopadi.

Muhit, ma’lummaqsadgaqaratilganta’limvatarbiya, azaldanberilgan, genetikjixatdankat’iybelgilangannimanidirnamoyonqilishuchunsharoitginabo‘li bqolmay, balkiinsonpsixikxususiyatlarinitarkibtoptiradi.

Buborada, *birinchidan,* odammuhitta’siriostidagipassivob’ektbo‘lmay, balkifaolmavjudotdir, Shuboistashqihayotsharoititashqita’sirinsonpsixikasinibelgilamaydi, balkiodamningmuhitbilanbo‘lgano‘zarota’siriorqali, uningmuhitdagifaoliyatiorqalibelgilanadi. Shusabablimuhitningta’sirihaqidaemas, balkiodamningtevarak-atrofdagimuhitbilanfaolo‘zarota’sirixaqidagapirishmaqsadgamuvofiqdir.

Ikkinchidan, psixikaningrivojlanishipirovardnatijadatashqisharoitlarga, tashqita’sirotlargabog‘liqdir. Lekinburivojlanishinibevositatashqisharoitdanvatashqivaziyatdankeltiribchiqari bbo‘lmaydi. Busharoitlarhamdavaziyatlarxamishaodamninghayotiytajribasi, uningshaxsi, individualpsixologikxususiyatlarivapsixikqiyofasiorqalita’sirqiladi.

Uchinchidan, odamfaolmavjudotsifatidao‘zihamongliravishdao‘zshaxsinio‘zgartirishi, ya’nio‘zi-o‘zinitarbiyalashbilanshug‘ullanishimumkin. Lekin, bujarayonatrof-muhitdanajralganholdaemas, balkimuhitbilanmoslashganholdavamuhitbilano‘zaromunosabatdasodirbo‘ladi.

Yuqoridagilardanxulosachiqaribshuniaytishmumkinki, odamning (bolaning, o‘quvchining) ijtimoiytashkiltopganvafaolfaoliyatiuningpsixikrivojlanishiningasosi, vositasihamdashartidir.

O‘z-o‘zidanma’lumki, odamningpsixikrivojlanishiuchuntabiiy, biologikimkoniyatlarnihoyatdazarurdi. Insonpsixikxususiyatlarime’yoridatarkibtopishiuchunmuayyandarajadagibiolog iktuzilish, insonmiyasivanervsistemasibo‘lishishart.

Butabiiyxususiyatlarpsixikrivojlanishniharakattakeltiruvchikuchlar, omillaremas, balkifaqatdastlabkisharoitlardir, xolos.

Tabiiyxususiyatlartaraqqiyotniharakatgakeltiruvchikuchemasligi gaqaramay, insonpsixiktaraqqiyotigata’sirko‘rsatadi.

Birinchidai, tabiiyxususiyatlarpsixikxususiyatlartaraqqiyotiningturliyo‘llarinivausullarinib elgilabberadi. Insonnervsistemasiningxususiyatlario‘z-o‘zigashaxsninghechqandaypsixikxususiyatlarinibelgilamaydi. Hechbirme’yordagiboladadilyokiqo‘rqoq, irodaliyokiirodasiz, mehnatsevaryokiyalqov, intizomliyokiintizomsizbo‘libtug‘ilmaydi. Agardatarbiyato‘g‘ritashkilqilinsaxarakterningbarchaijtimoiyqimmat lixislatlarinishakllantirishmumkin. Masalan, sabot-matonatvao‘z-o‘zinitutabilishxislatininervsistemasiningtipishiddatlibo‘lganbolalardaham, yokinervsistemasiningtipivazminbo‘lganbolalardahamtarbiyalashmumkin vatarbiyalasabo‘ladi. Birok, birinchiholdagibolalarnitarbiyalashikkinchiholdagilarnitarbiy alashgaqaragandaqiyinroqbo‘ladi. Harikkalaholdakeraklisifatlarnitarbiyalashyo‘llarivausullarihamturlicha bo‘ladi.

Ikkinchidan, tabiiyxususiyatlarodamningbirorsohadaerishganyutuqlaridarajasigahamta’si rqilishimumkin. Masalan, qobiliyatkurtaklaridatug‘maindividualfarqlarmavjud. Shusababliba’ziodamlarboshqaodamlardanma’lumbirfaoliyatniegallashimkoni yatijihatidanustunturishadi. Ba’zidaesaaksincha, biror-birfaoliyatturiniegallashimkoniyatijihatidanesaulardanortdaqolishlarimumki n. Manashuma’nodaolgandaodamlaro‘zqobiliyatlarinibaravarrivojlantir ishimkoniyatigaegaemaslar. Garchitabiiykurtaklaro‘quvchilarningpsixikrivojlanishiuchunma’lumahamiy

atgaegabo‘lsaham (shusababli, masalan, ta’limjarayonidaayrimo‘quvchilardanboshqao‘quvchilarganisbatanko‘proqzo‘rberishtalabqilinadi, ayrimo‘quvchigao‘qituvchiko‘proqkuchsarflaydi, e’tiborberadivako‘proqvaqtajratadi), bukurtaklarningo‘zipsixiktaraqqiyotdahalqiluvchirolo‘ynamaydi.

Turliyo‘nalishgaegabo‘lganpsixologlar, birtomondanta’limvatarbiya, ikkinchitomondanesarivojlanisho‘rtasidagio‘zaromunosabatimuammosinikengdoiradamuhokamaqilmoqdalar.

Rivojlanishdeganda, odatdahodisalarningharikkituritushuniladivabutushunchalarbir-biribilanchambarchasbog‘liqdir: 1) miyaningbiologik, organik yetilishi, uninganatomik-fiziologiktuzilishijihatidan yetilishi; 2) psixik (aqliy) rivojlanishningma’lumo‘sishdarajalarisifatadagi, o‘zigaxosaqliy yetilishsifatidagipsixikrivojlanishio‘z-o‘zidanma’lumki, aqliyrivojlanishmiyatuzilishiningbiologik yechilishibilanbog‘liqdirvabuxususiyatta’lim-tarbiyaishlarida, albatga, hisobgaolinishilozim, chunkita’limmiyaningorganikjihatdan yetilishiniinkoretaolmaydi. Biroqmiyatuzilishiningorganikjihatdan yetilishinimuhitga, ta’lim-tarbiyagamutlaqobog‘lanmaganholdao‘ziningqatiybiologikqonunlariasosidasodirbo‘ladi, debbo‘lmaydi. Muhit, ta’lim-tarbiyavategishlimashq, miyatuzilishiningorganikjihatdan yetilishigayordamberadi.

Bujarayondata’limqandaymavqegaega? Ta’limrivojlanishganisbatan yetakchivazifanibajaradimiyokiaksincha? Bumuammoninghalqilinishita’limjarayoniningmazmunivametodikasini, o‘quvdasturlarivadarsliklarningmazmuninibelgilabberadi.

BuboradanemispsixologiV.Shtern: ta’limpsixikrivojlanishningorqasidanboradivaungamoslashadi, deganfikrniolg‘asurganedi. Bufikrgaqarama-

qarshiruspsixologiL.S.Vigotskiybolaningpsixikrivojlanishidata’limvatarbi yaning yetakchilikrolibor, deganqoidanibirinchibo‘libilgarisurdivauni: ta’limrivojlanishdanoldindaboradivaunio‘zorqasidanergashtiribolibboradi, debaniqifodalabberadi. Yuqoridabayonqilinganbirinchifikrgamuvofiqta’limfaqatrivojlanishto monidanerishilgannarsalardanfoydalanadi. Shuninguchunaqliyjixatdan yetilishjarayoiigaaralashmaslik, ungaxalaqitbermaslik, balkita’limuchunimkoniyat yetilgunchachidambilanpassivkutibturishkerak.

ShveysariyalikpsixologJ.Piajeningnazariyasihamaynishug‘oyalarbilanyo‘g‘rilgandir.

J.Piajeningfikricha, bolaningaqliyo‘sishio‘ziningichkiqonunlariasosidarivojlanaborib, sifatjihatdano‘zigaxosbirqatorgenetikbosqichlarnibosibo‘tadi. Ta’lim-buaqliy yetilishjarayoninifaqatbirqadartezlatishgayokisekinlashtirishgaqobildir, lekinuaqliyjihatdan yetilishjarayonigahechqandayjiddiyta’sirko‘rsataolmaydi. Demak, ta’limrivojlanishqonunlarigabo‘ysunishikerak. Masalan, boladamantiqiytafakkur yetilmayturib, unimantiqiyfikryuritishgao‘rgatishfoydasizdir. Ta’limningturlibosqichlaribolaningtegishlipsixologikimkoniyatlaripishib yetiladiganmuayyanyoshidanqatiynazarbog‘liqligianashundankelibchiqadi.

Ta’kidlashjoizki, ta’lim yetakchirolnibajaradi, ta’limvarivojlanishesao‘zarobir-birigabog‘liqdir; ularalohidasodirbo‘ladiganikkijarayonbo‘lmay, balkibirbutunjarayondir. Ta’limsizto‘laaqliyrivojlanishbo‘lishimumkinemas. Ta’limrivojlanishgaturtkibo‘ladi, rivojlanishnio‘zortidanergashtiribboradi. Zarursharoittug‘ilgandata’limmantiqiyfikrlashmalakasinitarkibtoptiradivategis hliaqliyrivojlanishuchunzaminbo‘ladi. Lekin, ta’limrivojlanishgaturtkibo‘lishbilanbirvaqtdao‘zirivojlanishgatayanadi,

erishilganrivojlanishdarajasiningxususiyatlarini, rivojlanishningichkiqoidalarini, albatta, inobatgaoladi. Ta’limningimkoniyatlarijudakengbo‘lsa-da, biroqcheksizemas. YirikruspsixologiL.S.Vigotskiyta’limvataraqqiyotmuammosigaijtimoiy-tarixiyjarayonnuqtai-nazaridanyondashib, bilimlarnio‘zlashtirishinsoniyatningtarixiytaraqqiyotidayaratilganmadaniyatdaishtiroketishjarayonidir, debta’kidlaydi. Uog‘gasurganpsixikfuyaksiyalartaraqqiyotiningmadaniy-tarixiynazariyasigako‘ra, psixikfaoliyattaraqqiyotiuning«tabiiy»shaklinibevositaqaytaqurganholda, turlialomatlarbilanavvaltashqi, so‘ngichkiifodalanishninazardatutib, «madaniy» shakliniegallashtushuniladi.

ShumunosabatbilanL.S.Vigotskiyningpsixologiyagakiritgan“psixiktarahqiyotningengyahinzonasi”tushunchasimuhimahamiyatkasbetadi. Buningaslmohiyati, bolaningmustaqilfaoliyatikattalarbilanhamkorlikda, uningrahbarligidaamalgaoshiriladi. L.S.Vigotskiytomonidankiritilgan «psixiktaraqqiyotningengyaqinzonasi» tushunchasi «ta’limtaraqqiyotdanoldindaboradi» deganumumiyqoidaningyaqqolmazmuninitushunishuchunimkoniyatyaratadi.

E.TorndaykvaJ.Piajeningta’limbilantaraqqiyotniaynibirnarsadebtushuntirishigaqaramayL.S.Vigotskiy: “Bolataraqqiyotinihechmahalmaktabta’limidantashqaridagisoyadebhisoblashmumkinemas», - debta’kidlaydi. Bundantashqari, ta’limvataraqqiyotbir-birigatobebo‘lmaganjarayonlardir, deganyo‘nalishdagipsixologlarnihamuqattiqtanqidqiladi. P.P.Blonskiyta’limningbolataraqqiyotidagio‘rnigaalohidaahamiyatberadi. Shuninguchuno‘quvchilarningaqliyrivojlanishito‘g‘ridan-to‘g‘rimaktabdasturimazmunigabog‘liqekanliginita’kidlaydi. Uningfikricha, ta’limjarayonidabolalarma’lumqoidaasosidafaoliyatqilishgaodatlanadilar,

Ta’limta’sirinatijasidao‘quvchilardao‘z-o‘zinivao‘ziningaqliyfaoliyatininazoratqilishyuzagakeladi. Psixolog-olimlardanV.V.Davidov, P.Ya.Galperin, D.B.Elkonin, N.A.Menchinskaya, A.A.Lyublinskaya, E.G‘.G‘ozievlaro‘ztadqiqotlaridata’limningtaraqqiyotdagi yetakchirolinita’kidlashadi. Psixiktaraqqiyotningomillarivasharoitlarianiqlabolingantaqdirdaham, psixikadayuzagakeladigano‘zgarishlarningmanbalari, psixikrivojlanishniharakatgakeltiruvchikuchlarnimalardaniborat, degansavolningtug‘ilishi, tabiiydir.Bolaningpsixikrivojlanishiniharakatgakeltiruvchikuchlarmurakka bvaturli-tumandir. Rivojlanishningmohiyatiniqarama-qarshiliklarkurashidan, ichkiziddiyatlarbolaning, psixikrivojlanishinibevositaharakatgakeltiruvchikuchlar, ta’limvatarbiyajarayonidayuzagakeladiganhamdabartarafqilinadiganeskilikvayangi liko‘rtasidagiqarama-qarshiliklardaniboratdir. Bundayziddiyatlarga, masalan, faoliyattomonidanyuzagakeladiganyangiehtiyojlarbilanularniqondirishimkon iyatlario‘rtasidagiziddiyatlar; bolaningo‘sibborayotganjismoniyvaruhiyimkoniyatlaribilaneski, tarkibtopgano‘zaromunosabatshakllarivafaoliyatturlario‘rtasidagiziddiyatlar; jamiyat, jamoa, kattaodamlartomonidankundan-kungaortibborayotgantalablarbilanpsixiktaraqqiyotningmazkurdarajasio‘rtasid agiziddiyatlarkiradi.Masalan, kichikmaktabyoshidagio‘quvchidamustaqilirodaviyfaoliyatganisbatanbo‘lgantay yorlikbilanhatti-harakatlarningmavjudvaziyatgayokibevositaichkikechinmalargabog‘liqligio‘rt asidaziddiyatmavjuddiro‘smirlardaesaengkuchliziddiyatlarbirtomondan, uningo‘zigao‘zibahoberishivao‘ztalablaridarajasivaikkinchitomondan, atrofdagilarningunganisbatanbo‘lganmunosabatlarihaqidagiichkikechin masio‘rtasida, shuningdek, o‘ziningjamoadagirealmavqeito‘g‘risidagaichkikechinmasio‘rgasida;

kattaodamlarhayotidato'lahuquqlia'zosifatidaqatnashishiehtiyojibilan bungao'zimkoniyatlariningmoskelmasdigio'rtasidapaydobo'ladi. Ko'rsatilganbarchaziddiyatlarbirmunchayuqoridarajadagipsixik, faoliyatlarnitarkibtoptirishorqalibartarafqilinadi. Natijadabolapsixikrivojlanishningyanadayuksakroqbosqichigako'tariladi. Ehtiyojqondiriladi - ziddiyatyo'qoladi. Birok, qondirilganehtiyoj, yangiehtiyojnitug'diradi. Buziddiyatboshqabirziddiyatbilanalmashinadi, taraqqiyotdavometadi.Rivojlashpnfaqatsofmiqdoro'zgarishlarijarayonidan, ya'niqandaydirpsixikhodisalarning, xususiyatvasifatlarningko'payishiyokikamayishidaniboratbo'libqolmay, balkisifatjihatdanyangixususiyatlarning, ya'niyangidanhosilqilingansifatlarningpaydobo'lishibilanbog'liqdir.Psixologlarpsixikrivojlanishningumumiyqonuniyatlariborliginiqaydetibko'rsatmoqdalar.
Biroqmuhitta'siriganisbatanbuqonuniyatlarikkilamchidir, chunkibuqonuniyatlarningo'zigaxosxususiyatlarihayotsharoitiga, faoliyatgavatarbiyagabog'liqdir.
Manashundayumumiyqonuniyatlargabirinchinavbatdapsixikrivojlanishningnotekisligikiradi. Buningmohiyatishundaniboratki, harqandaysharoitda, hattota'limvatarbiyaningengqulaysharoitlaridahamshaxsningturlipsixikbelgilari, funksiyalarivaxususiyatlaririvojlanishningbittadarajasidato'xtabturmaydi. Bolaningayrimyoshdavrlaridapsixikaninguyokibuyo'nalishlaridarivojlanishuchunnihoyatdaqulaysharoitlarpaydobo'ladivabusharoitlarningba'zilarivaqtinchalik, o'tkinchixarakterdabo'ladi. Uyokibupsixikxususiyatlarvasifatlarningrivojlanishiuchunengqulaysharoitlarbo'lgananashundayyoshdavrlarisenzitivdavrlardebataladi. (L.S.Vigotskiy, A.N.Leontev).

Bundaysenzitivlikdavriningmavjudligigamiyaningorganikjihatdan yetilishqonuniyatiham, ayrimpsixikjarayonlarvaxususiyatlarham, hayotiytajribahamsababbo‘ladi.Shundayqilib, bolaning, maktabo‘quvchisiningpsixikrivojlanishimurakkabtaraqqiyotjarayonidir.

3.. BOB. Pisxologik xususiyatlarni o‘rganish usullari va amaliy tadqiq etilishi.

3.1 Insonpsixikasinio‘rganishusullaritavsifi.

Hozirgifanvatexnikataraqqiyotipsixologiktekshirishlarningilmiyliginiyanadaoshirishuchun(subhektivomillarningtahsirinikamaytirishmaqsadida) kompleksdasturasosidaboshqafanlar (meditsina, fizika, fiziologiya, biologiya, sotsiologiya, kibernetika, statistika, filosofiya, logikavahokazolar) bilanbirgalikdatadqiqotishlariolibborishnitaqozoetmoqda. Amaliyyo‘sindagiilmiy-tadqiqotanashuko‘pqirrali(kompleks) yondashishnitalabqiladi. Psixologiyasohalarida (psixofiziologiya, kosmos, meditsinapsixologiyasi, injenerlikyokiaviatsiyapsixologiyasidatadqiqotobhektigatuzilmaliyondashishprinsipiamalgaoshirilmokda. Kompleksmetodyordamidao‘rganilayotganobhektdagio‘zgarishlarturlinuqtainazardantahlilqilinadiyokiulargaharxilyondashiladi. Masalan, boladaoddiybilimlarnio‘zlashtirishxususiyatipsixologikjihatdantekshirilayotganbo‘lsa, kompleksyondashishtahsiridaanashuo‘zlashtirishningfalsafiy, mantiqiy, fiziologik, ijtimoiy, biologikxususiyatlariyoritiladi. Aytaylik, keksayishningbiologikomillarinio‘rganishuningpsixologik, fiziologiqmantiqiyjihatlariniyoritishgaxizmatqiladi.

Kompleksdasturyordamidaamalgaoshirilgantadqiqotnatijasiilmiyahamiyatgamolikbo‘lib, insonshunoslikmuammolarinihalqilishdakattayordamberadi.

QuyidaatoqlipsixologB.G.Ananevtavsiyaqilganklassifikatsiyagaasoslanib, mazkurmetodlarningxususiyatlariniyoritishgaharakatqilingan.

B.G.Ananevpsixikanio‘rganishmetodlarinito‘rtguruhgaajratib, ularnitashkiliy, empirik(amaliy), natijalarniqaytaishlashyokistatistiqnatijalarnisharhlashmetodlaridebnomlagan. Buguruhlaro‘ziningmaqsadvavazifasibo‘yichayanabirnechtatoifahamdaturlargabo‘linadi. Quyidamazkurmetodlarningumumiyvao‘zigaxosxususiyatlarihamdaqiyosiytavsifiberildi.

Tadqiqotmetodlariningbirinchi-tashkiliyguruhio‘zichigaqiyoslash, longityud(uzluksiz), kompleks(ko‘pyoqlama) debatalganturlarnioladi. Qiyoslashmetodidanumumiypsixologiya, sotsialpsixologiyakattayokikichikguruhlarnihamdaularningharxiltoifalarinio‘zarotaqqoslash, meditsinapsixologiyasisog‘lomvabemorkishilarningpsixikxususiyatlariniqiyoslash, sportpsixologiyasi (sportchilarningholati, uquvliligivaishchanliginio‘zarotaqqoslash) kabifanlardaunumlifoydalaniladi. qiyoslashmetodituriyoshdagiodamlarningbilishjarayonlari, shaxsxususiyatlari, bilimlarnio‘zlashtirishi, aqliyqobiliyati, salohiyati, rivojlanishdinamikasi, jinslarningtafovutlarivao‘zigaxosligikabilarnio‘rganishdaqo‘llanadi. PsixologlardanL.S.Vigotskiy, P.P.Blonskiy, A.A.Smirnov, B.G.Ananev, D.B.Elkonin, P.Ya.Galperinvaularningshogirdlariolibborgantadqiqotlar(chaqaloqliq, go‘daklik, ilkbolalik, kichikmaktabyoshi, o‘smirliko‘spirinlikyoshdavrlarinio‘zarosolishtirish) shumetoddanfoydalanibamalgaoshirilgan. Keyingiyillardaxalqtahlimituzilmasivaishlabchiqarishdainsonomilimuammosiningko‘tarilishi, vaqttaqchilligi, ishchanlikimkoniyati, psi-xologikmoslikmasalalariningalohidaahamiyatkasbetishimazkurmetodiikengqo‘llashnitaqozoetmoqda. Bundantashqari, tajribadaolinganma’lumotlarningishonchliliginioshirishdahamqiyoslashmetodiqo‘llanadi. Ayniqsa, sinaluvchilardagio‘zgarishlarniajratibolibqarash, tadqiqotningbosqichlarinialohida-alohidatahlilqilish, masalan, tajribaningbirinchibosqichituriyoshdagivajinsdagiodamlargaqandaytahsiretganinianiqlashvahokazolarbumetodgadiqqat-ehtiborortibborayotganidandalolatdir.

Qiyoslashmetodibilanbirdavrdalongityud (uzluksiz) metodihamqo‘llanadi. Uningboshqametodlardanfarqibiryokibirnechtasinaluvchilaruzoqmuddat, hatto, o‘nyillabtekshirilishidir. LongityudmetodidanpsixologlardannemispsixologiV.Shtern, fransuzolimiR.Zazzo, ruspsixologlariN.A.Menchinskaya, A.N.Gvozdev, N.S.Leytis, V.S.Muxinavaboshqalarko‘pyillardanberifoydalanmoqdalar.

Mazkurmetodorqalibirxiljinsliyokiaralashjinsliegizaklarkuzatilgan. Shuninguchunqatortadqiqotlarningonakundaligi(N.A.Menjinskaya, V.S.Muxina) debnomlanishibejizemas. Uzoqvaqtbirshaxsni(kichikguruhni) kuzatishundapaydobo‘layotganyangifazilatlarningrivojlanishdinamikasini, xulq-atvoridagiillatlarni (xatti-harakat) vaularningoldiniolishtadbirlarini, murakkabpsixologikmunosabatlari, ichkibog‘lanishqonuniyati, mexanizmito‘g‘risidamukanmal, ishonchli, barqarorma’lumotlarto‘plashimkoniniyaratadi.

Longityudmetodiyordamidasubhektivomillarningo‘zigaxosligini, obhektivshart-sharoitlarvaijtimoiymuhitningsinaluvchigatahsirinio‘rganiladi. Chunonchi, egizaklarningo‘xshashligivatafovuti, tahsirlanishi, his-tuyg‘usiningo‘zgarishi, kishilaro‘rtasidagiindividualfarqlar (ishchanligi, temperamenti, oliynervfaoliyatituzilmasivahokazolar) bo‘yichama’lumotlarolishlongityudmetodibilanamalgaoshadi. Ilmiytadqiqotmetodlarininguchinchiguruhinatijalarniqaytaishlashgamo‘ljallanganbo‘lib, ularstatistik(miqdor) vapsixologik(sifat) tahlilturlarigabo‘linadi.

To‘planganmateriallarnipsixologiktahlilqilishmetodimazkurfanuchunalohidaahamiyatgaega. Undaaniqlovchi, tarkibtoptiruvchi (tarbiyalovchi), tekshiruvchitajribalardaolinganharxilshakldagima’lumotlarturliprinsip, pozitsiya, ko‘pqirrali(kompleks) vayaxlit(tuzilmali) yondashishgaasoslanibso‘z-mantiqyordamidapsixologiktahlilqilinadi. Barchafikrvamulohazalarishonchliomillarorqaliisbotlabberiladi, psixologikqonuniyat, qonun, xususiyat, xossa, holatvakamolotningo‘zigaxosligiasoslanadi. Materialalohidaguruhlarvasinflargaajratiladi, psixologikvoqelikningboshqajihatlaribilanuzviysababiybog‘liqligi, ichkimurakkabmunosabatibayonqilinadi, sinaluvchilarmuayyantoifalargakiritiladivatadqiqotdanyakuniyxulosachiqarishadi.

Ilmiytadqiqotmetodlariningto‘rtinchi-sharhlashguruhigenetikvadonalashmetodlaridaniboratdir. Genetikmetodbilantadqiqotdavomidato‘planganma’lumotlaryaxlitholdamaqsadgamuvo

fiqyo'sindasharhlanadi. Bumetoddanfoydalanishningasosiymaqsadi-sinaluvchidavujudgakelayotganyangishaxsfazilatlariningrivojlanishivabilishjarayonlariningo'zgarishigatajribanatijasigasuyanibtahrifhamdatavsifberishdir. Shuningdek, bundamazkurfazilatvaxususiyatlarningnamoyonbo'lishdavri, bosqichihamdabahzimashaqqatlidaqiqalarga, paytlargaqo'shimchasharhlarberishimkoniyatitug'iladi.

Genetikmetodgaasoslanibpsixiko'zgarishlarbilanrivojlanishbosqichlariningbevositabog'liqliginingildizianiqlanadi. Tanlangan-metodibilantadqiqotobhektigakirganshaxspsixikasidagibarchao'zgarishlar, o'zigaxosliko'zaroaloqa, o'zarotahsirvauyg'unlikningo'zarobog'lanishlario'rganiladi. Jumladan, insonnutqiniidrokqilishuchunsezgi, idrok, xotira, tafakkurjarayonlariningbirpaytdabirgalikdaqatiashishibungayorqinmisoldir. Bundaharbirbilishjarayoniningulushiifodalanadiyokiuningahamiyatialohidatahkidlanadi, ularningo'zarobog'liqligiasoslabberiladi.

Lekintajribadato'planganma'lumotlarnisharhlashuchunyuqoridagimetodlarning o'zi yetarliemas. Uzilishlargayo'lqo'ymaslikuchunyig'ilganmateriallarmaxsusbosqichlargaajratibsharhlanadi. Tadqiqotningbirinchi-tayyorlovbosqichidakashfqilinadiganpsixologikqonunto'g'risidagitaxmin, faraztahlilqilinadi. Tadqiqotningikkinchibosqichidatajribao'tkazishprinsipi, sharoiti, obhektivvasubhektivomillarbo'yichamulohazayuritiladi. Uchinchibosqichdaesaolingannatijalarniqaytaishlanadivabuhamo'znavbatidato'rtpog'onagabo'linadi:

a) materialnibirlamchitahlilqilish: alohidaolinganyokitopilganomil, alomat, ko'rsatkich, xususiyatsharhlanadi;

b) tahlilqilinganmaterialbilantadqiqotgipotezasialohidasharhlanadi;

v) ikkilamchitahlil: barqaror, ustundalillarajratiladi;

g) ikkilamchisintez: psixologikqonuniyat, topilgandalilomilvatadqiqotgipotezasinnbirlashtiribmaxsusxulosachiqariladi.

To‘rtinchibosqich-sharhlashdaharbirfakt, alomat, ko‘rsatkich, xossapsixologikjihatdanso‘z-mantiqorqalitahlilqilinadi. Barchailmiy-amaliymulohazalarisbotlanadi, hechbirshubhaga, ehtirozlargao‘rinqolmaydi. Anashubosqichdatadqiqotyakunlanadi, zarurxulosalarchiqariladi, amaliytavsiyalarberiladi, o‘rganilishizarurmuammoningahamiyativaistiqboliuqtiriladi.

Kuzatishmetodi. bumetodiingobhektiv (tashqi) vasubhektiv(o‘zinio‘zi) kuzatishturlaribor. Insonpsixikasidagio‘zgarishlarnikuzatishuchunquyidagilaramalgaoshiriladi:

1) kuzatishningmaqsadi, vazifasibelgilanadi;

2) kuzatiladiganobhekttanlanadi;

3) sinaluvchiningyoshi, jinsianiqlanadi;

4) tadqiqoto‘tkazishvaqtinirejalashtiriladi;

5) kuzatishqanchadavometishiqathiylashtiriladi;

6) kuzatishinsonningqaysifaoliyatida(o‘yin, o‘qish, mehnat, sportda) amalgaoshirilishitavsiyaqilinadi;

7) kuzatishningshakli(yakka, guruh, jamoabilano‘tkazilishi) tayinlanadi;

8) kuzatilganlarniqaydqilibborishvositalari(kundaliksuhbatdaftari, kuzatishlaraqasi, magnitofon, videomagnitofonvaboshqalar) taxtqilinadi.

Kuzatishorqaditurliyoshdagiodamlarningdiqqati, his-tuyg‘ulari, nervtuzilmasiningtashqiifodalari, temperamentxususiyatlari, imo-ishoralari, sezgirliti, xulq-atvori, nutqfaoliyativahokazolario‘rganiladi. Ammoo‘tamurakkabichkipsixologikkechinmalar, yuksakhissiyotlar, tafakkur, mantiqiyxotiravaaql-zakovatnitadqiqetishgabumetodiingimkoni yetmaydi. Masalan, go‘dakbolanikuzatishdauningharakatlari, o‘yinchoqlargamunosabati, his-tuyg‘usi, talpinishi, mayli, xohishianiqlanadi. O‘quvchiningdarsdagiholatinikuzatishdaesadiqqatiningxususiyati, tashqiqo‘zg‘atuvchibilantahsirlanishi, temperamenti, xatti-harakatiningsurhati, emotsionalkchinmasiningo‘zgarishito‘g‘risidama’lumotlarto‘plashgaimkoniyatitug‘iladi. O‘spirinyoshlarningsportfaoliyatinikuzatishorqaliularningirodasi, ishchanligi, his-

tuyg‘usiningo‘zgarishxususiyatlari, g‘alabagaintilishi, o‘zining harakatiniidoraqilaolishiyuzasidanmateriallaryig‘ishmumkin. Ishchiningdastgohyonidagifaoliyatinikuzatishnatijasidauningo‘zdiqqatinitaqsimlashi, qiyinhamlardao‘zinitutishi, imo-ishoralari, tashqiqo‘zg‘atuvchidantahsirlanishdarajasihaqidakengma’lumotlaryig‘iladi. Keksalarningmuloqotjarayoninikuzatishularningxarakteri, nutqfaoliyati, his-tuyg‘usi, ekstravertivligiyokiintravertivligi, qiziquvchanligivaruhiyatiningboshqaxususiyatlarinianiqlashdemakdir.

Tashqikuzatishdabahzantafakkurbo‘yichahamma’lumotlarolishishustidagikay fiyatini, fikrningmuayyanobhektgayo‘naltirilganini, tashqiqo‘zg‘atuvchilartahsirigaberilmaslikni, chehradagitashvishvaiztirobni, ko‘zdagig‘ayritabiiylikni, shuningdek, sinikovlik, teranlik, termulishkabiruhiyholatlarnikuzatibtafakkurningkechishidagio‘zgarishnianiqlashm umkin. Bulardantashqari, qo‘lningtitrashi, asabiylashish, nutqningbuzilishi, hissiyotningbeqarorlashuvihaminsonruhiyatidagio‘zgarishlarbo‘yichama’lumotberadi .

Psixologiyafanida**o‘zini-o‘zikuzatish**dan(introspeksiyadan) hamfoydalaniladi. Ko‘pinchatajribalipsixologyokiyuqorimalakalimohiro‘qituvchio‘zini-o‘zikuzatishorqaliilmiyxulosachiqarabiladi. Masalan, o‘ztafakkurinikuzatibo‘zidagiemotsionalo‘zgarishhaqida, shuningdek, tafakkurningichkimexanizmlarivujudgakelishivakechishihaqidama’lumotoladi. Natijadatafakkurningsifati, mazmuni, mohiyativaqaytarzda, qandaytezlikda, qayshakldaro‘yberishinikuzatadi.

Chetelpsixologiyasidao‘zinio‘zikuzatishninginsoyruhiyatinio‘rganishdagiroliniif odalovchiilmiy-amaliymateriallarto‘plangan. Introspeksiyayo‘nalishiningyiriknamoyondalario‘zlarinio‘zlarikuzatganlarvato‘plagan materiallarinitahlilqilibumumiypsixologikqonuniyatlarniyaratishgaharakatqilganlar. Lekininsonturlivaziyatlardao‘zinibirxilboshqaraolmaydivashuninguchunbumetodiingilmi yahamiyatikattaemas. Shundayqilib,

kuzatishmetodiningqulayvasamaralijihatlaribilanbirgazaiftomonlarihammavjud. Shusababliinsonningmurakkabpsixikasiboshqametodlardanfoydalanibtadqiqqilinadi.

Suhbatmetodi.Bumetodbilaninsonpsixikasinio‘rganishdasuhbatningmaqsadivava zifasibelgilanadi, uningobhektivasubhektitanlanadi, mavzusi, o‘tkaziladiganvaqtianiqlanadi, yakkashaxslar, guruhvajamoabilano‘tkazishrejalashtiriladi, o‘rganilayotgannarsabilanuzviybog‘liqsavol-javobtartibitayyorlanadi. Suhbatningboshmaqsadimuayyan-birvaziyatyokimuammonihalqilishjarayoiidainsonpsixikasidagio‘zgarishlarnio‘rganishdir. Suhbatorqaliturliyoshdagiodamlarningtafakkuri, aql-zakovati, xulq-atvori, qiziqishi, tiyrakligi, bilimsaviyasi, ehtiqodi, dunyoqarashi, irodasito‘g‘risidama’lumotlarolinadi. Suhbatchog‘idao‘zaroizchilbog‘langansavollarberiladi:

-Xotiradebnimaniaytiladi?

Xotiraidrokqilingannarsavahodisalarniesdaqoldirish, mustahkamlashhamdazarurvaqtdaesgatushirishdaniboratpsixikjarayondir.

Xotiraningnerv-fiziologikasoslarinimalardannborat?

Xotiraningfiziologikasoslariboshmiyayarimsharlariqobig‘idamuvaqqatnervbog‘lanishlarininghosilbo‘lishi, mustahkamlanishivakeyinchalikfaollashuvidir.

-Xotiraningsamaradorliginimalargabog‘liq?

Esdaolibqolishdaharakatningtugallanmaganligiga, shaxsningqiziqishivamayllariga, faoliyatgamunosabati, kayfiyativairodaviyzo‘rberishigabog‘liq.

-Xotiraningqandayturlarimavjud?

-Harakat, obrazli, so‘z-mantiq, emotsional, qisqavauzoqmuddatli, operativ, ixtiyorsiz, ixtiyoriy, produktiv, reproduktiv, faolvasustxotiraturlaribor.

Suhbatpaytidafikrlarmantiqiyizchillikkaegabo‘lishishart. Biroqmashg‘ulotsinaluvchilarnitoliqtiribqo‘ymasligi, ularningyoshiga, saviyasigamutlaqomosbo‘lishizarur.

Dialogshaklidagisuhbatlarhamo‘zko‘lami, mohiyati, mazmuni, shakli, xarakteribilanbir-biridanfarqlanadi. Suhbatningyanabirturigamisol:

-Opajon, eson-omonyuribsizmi? Uyichlaringizyaxshimi?

-Opangqoqindiq, mingqatlashukur, tinchyuribmiz.

-Nechuk, qandayshamoluchirdi?

-Ko‘zimdano‘taverding, o‘taverding, keyinyo‘lgaotlandim.

-Qiynalmasdan yetibkeldingizmi?

-Aytarliqiynalmadim. Avvalavtobusga, so‘ngtramvaygao‘tirdim.

Suhbatmetodiningyuqoridatahkidlanganijobiyjihatlaribilanbirgaayrimzaiftomonlarihammavjud. Qaytariqso‘zlar, g‘aliziboralar, nutqningtezligi, fikrningmavhumligi, zerikarligimuvaffaqiyatsizlikkasababbo‘ladi. Shuningdeksavol-javobningbirxilshakldaemasligi, sinaluvchidao‘zigaxosishlashuslubi, oshkoralik yetishmasligi, iymanish, uyalishatroflichama’lumotlarolishniqiyinlashtiradivashusababliboshqametodlargamurojaatqilishgato‘g‘rikeladi.

Faoliyatmahsulinitahlilqilishmetodi.Insonxotirasi, tafakkuri, qobiliyativaxayoliningxususiyatlarinianiqlashmaqsadidabumetodyoshdavripsixologiyasidakengqo‘llanadi. Bolalarchizganrasmlar, yasagano‘yinchoqlar, modellar, yozganshehrlarnitahlilqilishorqaliularningmantiqiyxotirasi, tafakkuritexnikbadiiyvaadabiyqobiliyati, ijodiyxayoliyuzasidanmateriallarto‘plashmumkin. Mazkurmetoddanfoydalanishdamahsulotniyaratganshaxsbevositaishtiroketmaydi. Obhektbilansubhekto‘rtasidamulokoto‘rnatishuchunshaxsningpsixikasito‘g‘risidasirtdanmuayyanhukmvaxulosachiqariladi. Ijodiyfaoliyatmahsullarigakundalik, sxema, ixtiro, diagramma, kashfiyot, qo‘g‘ilma, asbob, texnikmodel, moslama, milliykashtachilik, hunarmandchilik, zargarlikbuyumlari, referat, kursvadiplomishlari, ilmiymahruza, konspekt, tao‘riz, tezis, maqola, ko‘rsatmaliqurollar, loyihavahokazolarkiradi. Bularturliyoshdagivajinsdagiodamlar, harxilkasbegalartomonidanyaratilganbo‘lishivashungako‘rashakli, mazmuni, sifati, originalligi, katta-kichikligi, xarakteribilanbir-biridankeskintafovutqilishimumkin.

Ijodiyfaoliyatmahsullarinitahlilqilishorqalibolalar, o‘quvchilar, talabalar, konstruktorlar, olimlar, hunarmandlar, ishchilarpsixikxususiyatlarito‘g‘risidama’lumotlarto‘plashmumkin.

Lekininsondagipsixiko‘zgarishlar, kamoltopishvabularningkechishiniifodalovchimateriallaryig‘ishuchunbumetodiingo‘zi yetmaydi. Shuninguchuninsonpsixikasinio‘rganishmaqsadidaboshqametodlardanhamfoydalanish mahqul.

Testmetodi.Test-inglizchaso‘zbo‘lib, sinash, tekshirish, demakdir. Shaxsningaqliyo‘sishini, qobiliyatini, irodaviysifatlarivaboshqapsixikxususiyatlarinitekshirishdaqo‘llanadiganqisqastandartmasala, topshiriq, misol, jumboqlartestdebataladi: Testayniqsaodamningqandaykasbniegallashmumkinligini, kasbgayaroqliligiyokiyaroqsizligini, istehdodlilarvaaqlizaiflarnianiqlashda, kishilarnisaralashdakengqo‘llanadi. Testmetodiningqimmatntajribaningilmiylikdarajasiga, tekshiruvchining mahoratigavaqiziqishiga, yig‘ilganpsixologikma’lumotlarningobhektivligivaularniilmiytahlilqilabilishgabog‘liqdir.

1905 yildan, ya’nifransuzpsixologiA. BinevauningshogirdiA. Simoninsonningaqliyo‘sishvaistehdoddarajalarinio‘lchashimkoniyatiborligig‘oyasiniolg‘aso‘rganidankeyinpsixologiyadatestmetodiqo‘llanaboshlandi.

Chetelpsixologlaritestlarnishaxsningistehdoddarajasinianiqlashvositasidebbiladilar. Biroq, testtekshirilayotganhodisalarningpsixologikmezonihisoblanmaydi. Malumki, birmuammoning yechiminiizlashturlipsixologikvositalarbilanamalgaoshiriladi. Cheteltestologlaritadqiqotobhektlarinio‘zgartiribturadilarvaqobiliyat, tafakkur, bilim, ko‘nikmahamdamalakalarniaralashxoldao‘rganishgaintiladilar. Sinashjarayonidasinaluvchilarningemotsionalholativasalomatligigabog‘liqruhiykechinmalarniinobatgaolmaydilar. PsixologlarK.M.Gurezich, V.A. Krutetskiyvaboshqalarqo‘llaydigantestlartubdanboshqachaprinsipasosidatuzilgan. Ulartestlarningtafakkurko‘rsatkichi(indikatori) bo‘lishiuchunharakatqildilarvamuayyavyutuqlargaerishdilar. Shuningdektafakkurjarayoniningsifatxususiyatlarinibilmayturib,

qobiliyatningmohiyatiniyoritibbo‘lmaydi, deganqoidagaamalqilganholdatestlardanfoydalanmoqlar.

HozirgidavrdanodirtestlarqatorigapsixologlardanRorshax, Rozensvsig, Kettel, Lartegt, Veksler, Msili, Ayzenk, Anastazi, Ravenvaboshqalarijodiningnamunalarinikiritishmumkin. Engkengtarqalgantestlarqatorigayutukdaerishish(maqsadga yetish) testlari(ulardarsliklardaberilganvabilim, malakadarajalarinibaholashgaqaratilgan), intellekttestlari(aqliyrivojlanishdarajasinio‘lchashgamo‘ljallangan), shaxstestlari(insonirodasi, emotsiyasi, qiziqishi, motivatsiyasivaxulqinibaholashgayo‘naltirilgandiagnostikusullardaniboratdir), shaxsloyihasn(proektiv) testlari(savollargabittaaniqjavobberishtalabqilinadi, javoblaritahlilqilibshaxsxususiyatiningloyihasiishlabchiqiladi) kiradi.

Enditestgaayrimmisollarkeltiramiz. 0rtiqchaso‘znichiqaribtashlang:

a) Enissi, Diepr, Sirdaryo, Amur (javob: Diepr);

b) Petrozavodsk, Ijevsk, Sqktqvkar, Abakan(javob: Abakan).

Tajribaeksperimentmetodi**.**Bumetodturliyoshdagiodamlar (chaqaloq, bola, o‘spirin, balogatga yetganlar)ningpsixikasinichuqurroq, anio‘roqtadqiqqilishmetodlariichidaengmuhimihisoblanadi. Eksperimentmetodiyordamidasunhiytushunchalarningshakllanishi, nutqningo‘sishi, favqo‘loddaholatdanchiqish, muammolivaziyatnihalqilishjarayonlari, shaxsninghis-tuyg‘ulari, xarakterivatipologikxususiyatlario‘rganiladi. Insonpsixikasiningnozikichkibog‘lanishlari, munosabatlari, qonuniyatlari, qonunlari, xossalari, murakkabmexanizmlaritekshiriladi. Buninguchuneksperimentmaterialinitekshiruvchisinchkovlikbilantanlashi, obhektivtarzdaharxilholatvavaziyatlarni, yaratishi, bundasinaluvchiningyoshi, aql-idroki, xarakter, xususiyati, his-tuyg‘usi, qiziqishivasaviyasiga, turmushtajribasiga, ko‘nikmavamalakalarigaehtiborberishilozim.

Tajribametodio‘znavbatida***tabiiyvalaboratoriyametod***larigaajratiladi. Tabiiymetodpsixologik-pedagogikmasalalarnihalqilishdaqo‘llanadi. Bumetodiingilmiyasoslarini 1910 yildaA.F.Lazurskiytahriflagan.

Tabiiymetoddanfoydalanishdaishlabchiqarishjamoalariahzolarining, ilmnimuassasalarxodimlarining, o‘qituvchilar, keksaygankishilarningpsixologiko‘zgarishlari, o‘zaromunosabatlari, ishqobiliyatlari, mutaxassislikkayaroqliligimuammolarinihalqilishnazardatutiladi. Tabiiysharoitdainsonpsixikasinio‘rganishdasinaluvchilar(bog‘chabolalari, maktabo‘quvchilari, ishchilar, dehaonlar, xodimlarvahokazolar)ningo‘zlaribexabarbo‘lishi, tahlimjarayonidaberilayotganbilimlartadqiqotmaqsadigamuvofiqlashtirilishi, kattayoshdagiodamlargatarbiyaviytahsiro‘tkazishkundalikmehnattarzidoirasidaamalgaoshirilishi, zavodvafabrikadaesamoddiymahsulotishlabchiqarishsamaradorliginioshirishgaqaratilishilozim.

Laboratoriya(klinika) metodiko‘pinchaindividual(gohguruhvajamoa) shaklidasinaluvchilardanyashirmay, maxsuspsixologikasboblar, yo‘l-yo‘riqlar, tavsiyalar, ko‘rsatmavailovalardanfoydalanibolibboriladi: hozirinsonpsixikasidagio‘zgarishlarnianiqlaydiganasboblar, murakkabelektronhisoblashmashinalari(displsilar), qo‘g‘ilmalar, moslamavajihozlarmavjud. Ularodamdagipsixologikjarayonlar, holatlar, funksiyalar, vujudgakelayotganyangisifatlarniqaydqilishvao‘lchashdaqo‘llanadi. Ko‘pinchadetektorlar, elektronvaradioo‘lchagichlar, sekundomer, refleksometr, hoonoefleksometr, lyuksmetr, anomaloskop, tahistoskop, audiometr, esteziometr, elektromiogramma, elektroensefalogrammakabilardanfoydalaniladi.

Laboratoriyametodiyordamibilandiqqatningsifatlari, sezgi, idrokxotiravatafakkurningxususiyatlari, emotsionalhamdairodaviyvaaqliyzo‘riqishsingarimurakkabpsixikholatlartekshiriladi. Ko‘pinchalaboratoriyasharoitidakishilar(uchuvchi, shofyor, operator, elektronchilar) vakutilmagantasodifiyvaziyatlar(halokat, portlash, izdanchiqish, shovqinko‘tarilishi)ningmodellariyaratiladi. Asboblarningko‘rsatishibo‘yichao‘zgarishlar, rivojlanishdinamikasi,

jismoniyvaaqliytoliqish, emotsional-irodaviy, asabiyzo‘riqish, jiddiylik, tanglikqandaysodirbo‘layotganiniifodalovchima’lumotlarolinadi.

Tajribaaniqlovchi, tarkibtoptiruvchi(tarbiyalovchi) vatekshirishqismlarigabo‘linadi. Tajribaninganiqlovchiqismidapsixikxususiyat, jarayonyokiholat, o‘yin, mehnat, o‘qishkabifaoliyatlardatadqiqqilinadi. Tadqiqotobhektiningaynanshupaytdagiholati, imkoniyatianiqlanadi, lekintekshiruvchisinaluvchigasubhektivtahsiro‘tkazmaydi. Shupalladasinaluvchigahatto, yo‘llovchisavollarbilanhamyordambermasliktajribaningprinsipihisoblanadi.

Tarkibtoptiruvchitajribadasinaluvchilardabirorfazilatni, shakllantirish, shuningdekulargamaqsadgamuvofiqmuayyanmalakaniyo‘l-yo‘riqvausulnio‘rgatishrejalashtiriladi. Tajribayakka, guruhvajamoatarzidao‘tkazilishimumkin. Buninguchuntajribamaterialininghajmi, ko‘lami, qanchavaqtgamo‘ljallanganligi, nimalaro‘rgatilishi, sinaluvchilarnipsixologikjihatdantayyorlasholdindanbelgilabqo‘yilishishart.

Tekshirishtajribasidatarkibtoptiruvchibosqichdashakllantirilganusul, vosita, yo‘l-yo‘riq, ko‘nikma, malakavashaxsfazilatlariningdarajasini, barqarorliginianiqlash, tahsirchanligigaishonchhosilqilishuchunmohiyatiharxilmustaqidtopshiriqlarberiladi. Tekshirishtajribasiorqalitarkibtoptiruvchieksperimentningsamarasno‘lchanadi. Mazkurtajribadahamtekshiruvchisinaluvchigamutlaqoyordamberishimumkiiemas, aksholdatadqiqoto‘tkazishprinsipibuziladi.

Aniqlovchi, tarkibtoptiruvchivatekshiruvchitajribalardayig‘ilganma’lumotlar, miqdor-statistikmetodlardanfoydalanganholdaishlabchiqiladi, shuningdekmiqdortahlilio‘tkazishgatayyorgarlikko‘riladi. Statistikmetodlaryordamidainsonningbilishjarayonlaribilanuningindividual-tipologikxususiyatlario‘rtasidagio‘zarobog‘liqligivatahsiri(koppelyaksiyasi) bilishjarayonlarninghis-tuyg‘ubilanboshqarilishi, aql-zakovatomillarinitahlilqilishamalgaoshiriladi. So‘ngramiqdorninghamdaqo‘llanilganmetodikaningishonchlilik, aniqlilikdarajasianiqlanadi.

Ungachahammatematnkstatistikaningsoddametodlaridanfoydalanibayrimhisoblashlar, masalan, o‘rtachaarifmetikqiymat, miqdorlarnitartibgasolishvamediananihisoblash, kvadratchetgaog‘ishnitopishvaboshqalaramalgaoshiriladi.

Hozirinjenerpsixologlarmatematnklarbilanhamkorlikdainsonpsixikasiningmodelin iyaratishustidatadqiqotishlariniolibbormokdalar, shuningdekmediklar, fiziologlar, kibernetiklarpsixikanidasturlashtirishninihoyasiga yetkazmokdalar. Ishlabchiqarishdagisunhiyintellektlar, robotlar, EHMlaranashuizlanishlarningdastlabkisamarasihisoblanadi.

Biografiya (tarjimaihol) metodi. Insonpsixikasinitadqiqqilishuchununinghayoti, faoliyati, ijodiyotito‘g‘risidagiog‘zakivayozmama’lumotlarmuhimahamiyatgaega. Buboradakishilarningtarjimaiholi, kundaligi, xatlari, esdaliklari, o‘zgalarijodigaberganbaholari, tanbehlari, tao‘rizlarialohidao‘rinegallaydi. Shubilanbirgao‘zgalartomonidanto‘plangantarjimaiholhaqidagimateriallar: esdaliklar, xatlar, rasmlar, tavsiflar, baholar, magnitofonovozlari, fotolavhalar, hujjatlifilmlar, taqrizlaro‘rganilayotganshaxsnito‘laroqtasavvuretishgaxizmatqiladi.

Tarjimaiholma’lumotlariinsonpsixikasidagio‘zgarishlarnikuzatishda, uningsuhbatvatajribametodlaribilino‘rganibbo‘lmaydiganjihatlariniochishdayordamberadi. Masalan, mazkurma’lumotlarorqaliijodiyxayolbilanbog‘liqjarayonlar; shehriyat, musiqa, nafosat, tasviriysanhat, texnikijodiyotningnozikturlarivakashfiyotdagitafakkurningo‘zigaxosligini, shaxsningmahnaviyat, qadriyat, qobiliyat, iqtidor, istehdodsingarifazilatlarinio‘rganishmumkin. Insononginingxossasi, namoyonbo‘lnshi, rivojlanishi, o‘zigaxosvaijtimoiyxususiyatlariatoqliodamlarbildirganmulohazalardao‘zifodasinitopadi. Allomalarto‘g‘risidagima’lumotlarzamondoshlari, izdoshlari, safdoshlariningtahrifutavsiflariorqaliavloddanavlodgao‘tadi.

Biografikma’lumotlarodamlarningo‘zinio‘zitarbiyalashi, nazoratqilishi, idoraetishi, o‘zininguslubiniyaratishi, kamolotcho‘qqisigaerishishijarayonidanamunavazifasinio‘taydi.

Anketametodi.psixologiyadakengqo‘llanadiganmetodlardanbiridir, Uningyordamidaturliyoshdagiodamlarningpsixologikxususiyatlari, narsavahodisalargamunosabatlario‘rganiladi.

Anketaodatdauchtaxiltuziladi. Ularningbirinchixilianglanilganmotivlarnianiqlashgamo‘ljallangansavollardantuziladi. Ikkinchixilidaharbirsavolningbirnechtadantayyorjavoblariberiladi. Uchinchixilanketadasinaluvchigayozilganto‘g‘rijavoblarniballarbilanbaholashtavsiyaetiladi. Anketadanturliyoshdagiodamlarninglayoqatlarini, muayyansohagaqiziqishlarivaqobiliyatlarini, o‘ziga, tengdoshlariga, kattavakichiklargamunosabatlarinianiqlashmaqsadidafoydalaniladi.

Tarqatilgananketalaryig‘ishtiriladivaelektronhisoblashmashinalaridahisoblanadi, atroflichamiqdoriytahlilqilinadi, so‘ngratadqiqotgayakunyasalib, ilmiyvaamaliyyo‘sindaxulosalarchiqariladi. Anketametodiinsonpsixikasinio‘rganishuchunboymaterialto‘plashimkoniniberadi. Lekinundaolinadiganma’lumotlardoimoxolisonaxususiyatgaegabo‘lavermaydi. Bukamchilikkayo‘lqo‘ymaslikuchunanketaichidaginazoratvazifasinibajaruvchisavollarnipuxtaishlabchshishmaqsadgamuvofiqdir.

Sotsiometrikmetod.Bumetodkichikguruhahzolario‘rtasidagibevositaemotsionalmunosabatlario‘rganishvaularningdarajasinio‘lchashdaqo‘llanadi. UngaamerikaliksotsiologDjonMorenkoasossolgan. Mazkurmetodyordamidamuayyanguruhdagiharbirahzoningo‘zaromunosabatinianiqlashuchununingqaysifaoliyatdakimbilanbirga, qatiashishiso‘raladi. Olinganma’lumotlarmatritsa, grafiksxema, jadvalshaklidaifodalanadi. Ulardagimiqdorko‘rsatkichlariguruhdagikishilarningshaxslararomunosabatlarto‘g‘risidatasavvurhosilqiladi. Buma’lumotlarguruhiymunosabatlarningtashqiko‘rinishiniaksettiradi, xolos. ShuninguchunhozirYa.L.KolominskiyvaI.P.Volkovtomonidansotsiometriyaningyoshdavripsixologiyasigamoslabo‘zgartirilganturlariishlabchiqilgan. Bularshaxslarningbir-birinitanlashimotivlarinikengifodalashimkoniniberadi. Ayniqsa, sotsiometriyaningYa.L.Kolominskiyishlabchiqqano‘zgartirilganturibolalarjamoasidagis

haxslararomunosabatlarhaqidato‘laroqaxborotberadi.o‘rindaeksperimentaltadqiqotishlar imizdankeltiribo‘tamiz. **Mavzu:** Inson psixik taraqqiyotining biologik, ginetik, dinamik o'zgarishlarini o'rganish.

Ishdan maqsad: Shaxsning o'ziga xos individual xarakter xususiyatlarini o'rganish.

Kerakli jihozlar: Esse " tugallanmagam jumla" metodikasi, "Yaxshi do'st bo'la olasizmi?" va "Qanday taassurot qoldirasiz?" testlari

Sinaluvchi: ________________________________

Ishning borishi: " Men sinaluvchiga tugallanmagan jumla berdim ya'ni: Men vazifa qilib berilgan dars topshirig'ini bajardimu, biroz qo'llarimga dam berish maqsadida sekin deraza tomon yurdim. Derazadan tashqariga qarab havoning naqadar yoqimliligini his qildim. Shu payt ko'zim uzoqda daraxtga suyanib yig'lab turgan qizga tushdi. O'sha qizga qarab turib ko'nglimdan shunday fikr kechdi." Men shu esseni sinaluvchiga berdim va sinaluvchi:_ sinaluvchining fikri: Har kimda har xil qayg'u bor, bunda qanday qayg'u bor ekan. Shunday ajoyib kunda ham qayg'u bo'ladimi? Balki ota-onasi bilan urishib ularni xafa qilib qo'ygandir. Yoki sog'inch hissidan yig'lab turgandir. Men sinaluvchidan "Yaxshi do'st bo'la olasizmi?" testini o'tkazdim. Va bu orqali u o'zini dilidagi gaplarni do'stiga qanchalik ishonib aytishini va uning uchun chin do'st bormi yoki yo'qligini aniqladim.

Yaxshi do'st bo'la olasizmi?

1. Agar siz do'stlaringiz bilan bir-biri bilan bo'lgan kulgili voqeani bilsangiz... a)boshqalarga aytasiz – 1

b) ismini tilga olmasdan aytasiz – 2 c) oshkor qilmaysiz –3

2. Do'stingiz sizdan qarzga olgan narsalarni qaytarmaydi. U sizdan noyob narsani so'radi. Siz…

a) uni berasiz – 2 b) buyum yo'qligini aytasiz – 1 c)sababini tushuntirib bermaysiz – 3

1. do'stingiz qo'l soatingizni tushurib sindirib qo'ydi. Sizni munosabatingiz…

a) baribir yangisini sotib olmoqchi edingiz – 3

b) soat xaqqini to’lashi shart – 2 c) janjal ko’taraman –1

2. do’stingiz siz tanidigan kishi bilan munosabatda bo’lmoqda siz…
   a) siz do’stingiz bilan uchrashmaysiz – 2
   b) u bilan munosabatni uzmaysiz – 3
   c) tanlashni taklif etasiz – 1
3. nogohonda do’stingiz bilan ko’ngilsizlik yuz berishini bilib qoldingiz siz…
   a) u bilan aloqani uzasiz – 1
   b) ochiqchasiga gaplashasiz – 3
   c) do’stlikni uzasiz – 2
4. inson o’zini haqiqiy do’st deb hisoblasa u nimaga rioya etishi lozim.
   a) u o’z sirlarini baxam ko’rishi – 1
   b) nimani hohlasa shu haqda gaplashi – 3
   c) dardini ichiga olib yurishi kerak – 2
5. do’stingizga pul zarur sizda esa pul bor…
   a) berasiz –1
   b) to’lov sifatida berasiz – 2
   c) bu haqda umuman aytmaysiz – 3
6. agar do’stingizdan pul olmoqchi bo’lsangiz iltimosingizni qanday aytasiz?
   a) gapni uzoqdan olib kelasiz –1
   b) to’g’ri so’raysiz – 2
   c) aytmaysiz –3
7. do’stingiz o’ziga mos bo’lmagan kiyim oldi sizning fikringiz…
   a) maqtaysiz – 1
   b) ochiq aytasiz – 2
   c) bilmaslikka olasiz – 3
8. eng yaxshi do’stingiz haqida fikringiz …
   a) u sizdan ko’ra obro’liroq – 2
   b) unchalik emas – 1
   c) siz kabi obro’ga ega – 3

Savol	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Javob	a	c	b	b	a	b	c	a	a	b
ball	1	3	2	3	1	3	3	1	1	1

To'plagan ball 19

"Qanday taassurot qoldirasiz?"

1.Sizga sexrgar duch keldi nima tilardingiz?

a) tush deb o'ylardim – 5
b) baxtli hayot kechirishni – 15
c) hech nima tilamagan bo'lardim – 20
d) shoshib qolardim – 10

2. biror kechada yaxshi taassurot qoldirish uchun nima qilgan bo'lardingiz?

a) menda muammo bo'lmaydi – 10
b) tuzuk kiyinib borardim – 5
c) oro berib borardim –15
d) menga e'tibor berishadi

3. kiyinishga qanday qaraysiz?

a) har xil usulda kiyinish yoqadi – 20
b) kayfiyatga qarab –15
c) modalar jurnalidan – 10
d) o'rtog'im bilan maslahatlashaman

4. avtobusda kelishgan odam siz bilan tanishmoqchi nima qilasiz

a) bunga ahamiyat bermayman – 5
b) yoqsa gaplashaman – 10
c) homtama bo'lmasligini aytaman – 20
d) tushushim kerakligini aytaman – 15

5. oynada o'zingizni kuzatishni yoqtirasizmi?

a) albatta – 15
b) ko'rinishim unchalik yoqmaydi – 5
c) ertalab qarashga to'g'ri keladi –10

d) soatlab o’tiraman – 20

6. o’rtog’ingizni hammaga ilakishadigan birov bilan ko’rib qoldingiz nima qilasiz?

a) ko’rmaganga olaman – 20

b) yoqmaydi –15

c) nimaga uchdi deb hayron bo’laman – 10

7. o’z qomatingizdan mamnunmisiz?

a) chakki emas – 15

b) asosiysi qalb – 5

c) fotomodellikka olishmasa kerak har holda – 10

d) chidasa bo’ladi – 20

8. kayfiyatingiz tushsa qanday yo’l tutasiz

a) shirinlik yeyman – 5

b) kiyinib sayr qilaman – 15

c) derazada turib kuzataman –10

9. biron kechaga bordingiz lekin hechkimni tanimaysiz?

a) kirishimliman – 10

b) aralashib ketgunimcha seskanaman – 20

c) faqat taniganlarim bilan suhbatlashaman – 5

d) yoqimtoyi bilan tanishaman – 15

10. qaysi rang yoqadi

a) qora ilk oqshomni eslatadi – 5

b) qizil 20

c) havorang – 15

d) yashil – 5

Test javobi

1. a (5)
2. b (5)
3. a (20)
4. b (10)
5. a(15)

6. a (20)
7. a (15)
8. d (20)
9. b (5)
10. b(20)

Natijalar tahlili: Esse sinaluvchisi oilasida qandaydir kelishmovchiliklar bo'lgan yoki yaqin orada u uchun quvonchli kun bo'lib o'tgan. U kimnidir sog'inib yashaydi.

"Yaxshi do'st bo'la olsizmi?" testidasinaluvchi 19 ball to'pladi.

15 – 20 ball: Sizning do'stlaringiz bor. Ammo aksariyatimiz singari ularga yetarlicha e'tibor bermayapsiz. Qanday yo'l tutishni bilmay qolganingizda o'zingizni boshqa odam o'rniga qo'yib ko'ring.

2- test "Qanday taassurot qoldirasiz?" testida sinaluvchi 135 ball to'pladi.

120 –180 Yorqin yulduz – yarq etib ko'zga tashlanadigan kishisiz. Injiqlik sizga yot narsa. Bu sizning tomoningiz ammo, arzimas bo'lib ko'ringan kamchiliklaringiz ko'pincha pand berib qo'yadi. Ayyorligingiz oldida uncha munchasi dosh berolmaydi. Tashqi ko'rinishingiz faxringiz. Ichki dunyoingiz g'oyat go'zal.

Xulosa: xulosa qilib shuni aytamanki sinaluvchida qandaydir qayg'u bor. Yoki bo'lmasa ota-onasi bilan munosabati unchalik yaxshi emas. Sog'ingan insoni yonidamas. Testdan ma'lum bo'ldiki sinaluvchining do'stlari bor ammo ularga yetarlicha e'tibor berolmaydi. U do'st tanlashda ikkilanishlarga uchraydi.

2- testdan ma'lum bo'ldiki siz yorqin yulduzsiz va odamlarni o'zingizga jalb qila olasiz. Tez kirishasiz lekin kamchiliklar ham bor. Ayyorlik sizdan uzoqdamas.

Tavsiya: sinaluvchi oilada urush janjal bo'lmasligini oldini olish uchun ota-onangiz maslahatiga quloq tuting. Ko'proq kattalar gapiga kiring. Sog'ingan insoningizni kutishga harakat qiling. O'zingizda irodaviy hislatlarni shakllanishiga kuch to'plang. Ko'proq yaqinlaringiz va do'stlaringiz davrasi bo'ling.

Sinaluvchi sizning do'stlaringiz bor ammo ularga e'tibor berishni unutmang. Do'stlaringiz bilan qanday muomala qilishni o'rganing. Sizda bilmadim qandaydir

xislat yetishmaydi. Do'tlaringiz bilan tashkiliy ishlarda birga bo'ling. Ichki kechinmalaringiz haqida iloji boricha do'stlar bilan fikr almashishing. Qanday yo'l tutishni bilmay qolganingizda yaqinlaringizdan maslahat so'rasangiz yomon bo'lmaydi.

- siz yorqin yulduzsiz ammo kamchiliklaringiz ham yetarli. Sizning tashqi ko'rinishingiz chiroyli bo'lib ichki qiyofangiz ham go'zal, lekin ko'proq ichki go'zallikka e'tibor bering. Siz uddaburonsiz shuning uchun ham injiqlik sizdan yiroq. Shu uddaburonligingiz sizni buyuk maqsadlar sari yetaklashi mumkin. Iloji boricha kamchiliklaringizni yo'qotishga harakat qiling bu sizga pand beradi. Ayyorlik qilib turishingiz yaxshi ammo bu xislatingiz sizni ko'p narsadan yiroqlashtiradi.

Mavzu: Inson psixologik taraqqiyotining determinizatsiyasini o'rganish.

Ishdan maqsad: Inson his tuyg'ularini o'rganish.

Kerakli jihozlar: "Siz o'zingizni bilasizmi?" nomli test kitobi.

Sinaluvchi:

Tadqiqotning borishi: men sinaluvchining yoniga borib bir necha metodikalar o'tkazishni so'radim. Bular "Siz hissiyotga beriluvchanmisiz?", "siz o'zingizga qanday munosabatda bo'lasiz?" va shu bilan birga unga rasm chizish metodikasini ham o'tkazdim. Sinaluvchi testni o'tkazish tartibini so'radi va men unga test tartibini tushuntirdim. Shundan so'ng sinaluvchi birin – ketin savollarga javob bera boshladi.

1. a) ishda ayollar bilan o'zaro munosabatda sport yoki boshqa o'yinlarda raqiblardan qo'rqmay dangal harakat qilasiz.
   b) mabodo o'yinda bir necha balni yo'qotsangiz mag'lubiyatni tan olib o'yindan chiqasiz
   c) siz har qanday vaziyat bo'lmasin o'zaro adovatni qarama – qarshi turishidan qochasiz.
2. a) siz shuhratni yaxshi ko'rasiz va ko'p narsalarga erishishni hohlaysiz
   b) siz bamaylixotirsiz
   c) ishdan chap berish uchun bahona qidirasiz

3. a) siz tez ishlashni yoqtirasiz
   b) kimdir sizga turtki bo’lishini kutasiz
   c) uyingizga kelgandan so’ng ishda nima bo’lganini o’ylaysiz
4. a) siz tez gapirasiz
   b) yo’q deyishganda o’zingizni bamaylixotir sezasiz
   d) o’z xissiyotlaringiz va xavotiringizni bosib turishga qiyinchilik bilan erishasiz
5. a) ko’pincha zerikib qolasiz
   b) bo’sh o’tirishni yoqtirasiz
   c) o’zgalar fikriga qarab ish tutasiz
6. a) siz o’z xissiyotlaringizni jilovlab turasiz

JAVOBLAR VARAQASI

a –6ball b – 4 ball c – 2 ball

1)a 2)a 3)c 4)c 5)b 6)c

2- metodika

“Siz o’zingizga qanday munosabatda bo’lasiz?”

1. Sizni nimadir gapirmaslik yoki qilmaslik haqidagi fikr qanchalik bezovta qiladi.
   a) juda tez
   b) ba’zan
   c) deyarli hech qachon
2. Agar siz ajoyib va hozirjavob odam bilan muloqotda bo’lsangiz…
   a) uni yengib o’tishga harakat qilaman
   b) musobaqaga kirmasdan uning hurmatini joyiga qo’yaman
   c) suhbatni davom ettirasiz hazillarni eslab qolasiz
3. quyidagi fikrlarning o’zingizga yaqin bittasini tanlab oling
   a) ko’pchilik uchun alohidek tuyulgan narsa aslida tinimsiz mehnatning natijasi
   b) muvaffaqiyatlar ko’pincha vaziyatlar sharoitlarning baxtli duch kelishiga bog’liq

c) murakkab vaziyatlarda muhimi tinchlantira bilishdir

4. Sizga hajviy rasmingizni yoki sizga yozilgan porodiyani ko'rsatishdi

a) kulasiz

b) siz ham o'sha odamdan kuliasiz

c) chiqib ketasiz

5. Siz doimo shoshilasiz sizga vaqt yetishmaydi

a) ha

b) yo'q

c) bilmadim

6. siz do'stlaringizga qanaqa sovg'a olasiz

a) o'zingizga yoqqanini

b) do'stingizga yoqadiganini

c) reklama qilishganini

7. siz o'zingizni hayotdagiga qaraganda mutlaqo vaziyatlarda tasavvur qilishni yoqtirasizmi?

a) ha

b) yo'q

c) bilmadim

8. Agar sizni hamkasblaringizning yoshlari sizga qaraganda ko'proq muvaffaqiyatlarga erishsa bu sizning nafsoniyatingizga tegadimi?

a) ha

b) yo'q

c) bilmadim

9. Kimnidir rad etish sizga qoniqish hissini beradimi

a) ha

b) yo'q

c) bilmadim

10. Ko'zingizni yuming va 3 xil rangni ketma - ketlikda tasavvur qilishga urining

a) havo rang

b) qizil

c) sariq

Javoblar varaqasi

N=	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
A	1	5	6	3	1	5	1	1	5	1
B	3	1	1	4	5	3	5	5	1	3
C	5	3	3	1	3	1	3	3	3	5

Jami 30 ball

Natijalar tahlili

1) Sinaluvchi “Hissiyotlarga beriluvchanmasiz?” testida 22 ball to’pladi. Bunga ko’ra sinaluvchi hissiyotlarga beriluvchan emasligi, o’ziga bo’lgan ishonch kuchliligi ko’rinib turibdi. U o’z menini ko’proq ta’kidlashini ko’rish mumkin. Siz juda mayin va sabr toqatli bo’lishni istaysiz bunga ko’p qiyinchiliklar bilan erishasiz.

2) “Siz o’zingizga qanday munosabatda bo’lasiz?” testida sinaluvchi 30 ball to’pladi bunga ko’ra siz o’zingiz bilan kelishib yashaysiz o’zingizni bilasiz o’zingizga ishonishingiz mumkin. Shaxsiy harakter sifatida ham odamlar bilan bo’ladigan munosabatda ham qiyin vaziyatlardan chiqa olishdek qimmatli malakaga ham egasiz. Sizning o’zingiz va atrofdagilarga bo’lgan munosabatingiz formulasi o’zidan rozi boshqalardan rozi iborasi bilan ifodalash mumkin.

Sizning o’zingizni baholashingiz normal va sog’lom. Siz o’zingiz uchun dalda va kuch – quvvat manbai bo’lolasiz. Eng muhimi bularga boshqalarning hisobidan erishmaysiz.

Natijalar tahlili

Sinaluvchi daraxt rasmini chizdi. Daraxt hayotiy energiyaning belgisidir. Sizning hayotga bo’lgan qiziqishingiz daraxt shoxlari va tanasining yo’g’onligi bilan belgilanadi. Qog’ozda daraxt sezilarli joyni egallagan bo’lsa bu katta energiya va

hayotga bo’lgan qiziqishni bildiradi. Rasmda shoxlar yuqoriga yo’naltirilgan. Agar daraxt yerda mustahkam turgan bo’lsa bunday rasm oldinga intiladigan, yetarli muaffaqiyatli hayotga erishgan, hokimiyatga intilishi bor shaxsdir. Shoxlar va daraxtlar tanasi bir chiziqda yasalgan bo’lsa odamning hayotdagi mavjud noxushliklardan kechishiga intilishi, narsalarga real qarashdan iboratligini bildiradi. Daraxtning bir xil rang bilan bo’yalgani uni hayotga qarashlari to’gri ekanligini bildiradi.

Xulosa

Muammoningxartomonlamatadqiqetilishi, bamasalalayuzasidanolibborilganmanbaalarvaamaliyishlarasosidaumumlashtirilgan xulosaberishimkoniniberdi.

Xulosaqilibaytadiganbo‘lsak, psixiktaraqqyotningo‘zigaxostarzdao‘zgarishiijtimoiyomillarningo‘rnikattaekanligi nitadqiqotdaisbotlandi. Buo‘rindata’limvatarbiyanialohidae’tirofetishkerak .Sinaluvchi “Hissiyotlarga beriluvchanmasiz?”

-Bilimlarnio‘rganibolish, unio‘zlashtirishquyidagipsixologikkompenentlarasosidabo‘ladi.Ya’ni; o‘quvchilarningo‘qishgaijodiymunosabatdabo‘lishi

:materialbilanbevositatanishishjarayoni

:olinganmaterialnifaolraviщdaqaytaishlashjarayonibo‘lganfikrlashya’nitafakkurjarayonivauningturlariasosidagifaolligi, qabulkilinganvaishlabchikilganaxborotniesdaolibkolishvaesdasaklashjarayoni. Agaro‘quvchigaxisobgaolibta’limberilsa, xarbirkomponentdata’limnio‘zlashtirishjarayonigae’tiborberilsa, o‘quvchiunimuvafakkiyatlio‘zlashtirishimkoniyatiniberadi..

Demak, Ta’limniijodiyo‘zlashtirish, o‘rganish, bilimegallash 3 omilga:ya’ni;nimanio‘qitishga;kimo‘qitadivaqandayo‘qitishga;hamda, kimnio‘qitishgabog‘liq.Degansavollargajavobolindi.

1- xolda: o‘qitishxarakterio‘zlashtirilayotganmateriallarga, uningmazmunigavaqandaytizimda yetkazibberilayotganligigabog‘liqbo‘ladi

2- xolda: esa,o‘qituvchininguslubiymaxoratiga; ishtajribasiga;uningbilimigabog‘liq;vakimni, qandayo‘quvchinio‘qitishga; psixikrivojlanishiningindividualtavsifnomasiga;

kizikishvaxavaslarigaboglikligitadqiqotishimizao‘zisbotinitopdi..

Tavsiya

Olingannatijalarvaumumlashtirilganxulosalarasosidaquyidagitavsiyalarniishlabchiqdik.

1Xarbirshaxsningo‘zigaxospsixiktaraqqiyotdavrinita’siriborekanbendata’limvatarbiyanimazmuniningsifatigakattae’tiborberishmaqsadgamuvofiq.

2. Shaxsshakllanishigata’siretuvchiomilllardanbiributa’limdir.Shuninguchunta’limningta’siretuvchioriginalvositalaridanunumlifoydalanishvashaxskomolotidagio‘rniniol dingitasavvurlarasosidatashkiletishzarur.

3. Zamonaviyfanpsixologiyasidapsixikavata’limningturlidarajadagitadqiqotxulosalarimavjudvaturlirganishusullariishlabchiqilgan.Shulardanfoydalanishdayoshgaxosdinamikdarajagaetiborberishzarur.

Sinaluvchi bu yoshdagi harakter xususiyatlari shuni ko’rsatadiki u kelajakka tik boquvchi o’zini ko’p narsaga qodir hisoblovchi, o’ziga bo’lgan ishonchi mustahkamligi, his – tuyg’ularga nisbatan beqarorligi shuni ko’rsatadiki, sizda hali o’tmish xususiyatlarning borligi va bu narsa sizni hali to’la mustaqil bo’la olmasligingizni ko’rsatadi. Sizda sabr toqat xususiyati unchalik yetishmaydi. Buning uchun siz o’zingizni – o’zingiz boshqarib bilishingiz, boshqalar bilan muloqotda ularni tinglay olishingiz lozimligini ko’rsatadi. Atrofdagilarni ham hisobga olgan holda o’z hatti – harakatingizni namoyon qiling.

Foydalanilgan adabiyotlar.

Siyosiy adabiyotlar

1.Karimov I.A. O‘zbekistonning siyosiy ijtimoiy va iqtisodiy istiqbolining asosiy tamoyillari. O‘zbekiston Respublikasi oliy Majlisining birinchi sessiyasidagi maoruza, 1995 yil 23 fevral.

2.Karimov I.A. O‘zbekiston XXI asr bo‘sag’asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari.-T.
O‘zbekiston, 1997 - 326 b.

3.Karimov I.A. Barkamol avlod O‘zbekiston taraqqiyotining poydevori. O‘zbekiston Respublikasi oliy Majlisining IX
sessiyasidagi ma’ruza. 1997 yil 29 avgust.

4.Karimov I.A. O‘zbekiston XXI asrga intilmoqda. Birinchi chaqiriq O‘zbekiston Respublikasi oliy Majlisining o‘n to‘rtinchi sessiyasidagi ma’ruza. 1999 yil 14 aprel.

5.Karimov I.A. O‘zgarish va yangilanish - hayot talabi. Ikkinchi chaqiriq O‘zbekiston Respublikasi oliy Majlisining ikkinchi sessiyasida so‘zlangan nutq. 2000 yil 25 may.

6.Karimov I.A. O‘zbekistonda demokratik o‘zgarishlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyati asoslarini shakllantirishning asosiy yo‘nalishlari. Ikkinchi chaqiriq O‘zbekiston Respublikasi oliy Majlisining to‘qqizinchi sessiyasidagi ma’ruza. 2002 yil 29 avgust.

8. O‘zbekiston Respublikasi Konistitutsiyasi. Toshkent O‘zbekiston, 1993y

9.O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risidagi” Qonuni va Kadrlar tayyorlash milliy dasturi T. 1997 yil 29 avgust

10.Karimov I.A “Yuksak malakali mutaxassislar taraqqiyot omili”. T. O‘zbekiston, 1995 yil.

Karimov I.A “Barkamol avlod – O‘zbekiston taraqqiyotining poydevori” T. 1997 y.

Karimov I.A “Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch” T. “Ma’naviyat” 2008.

Karimov I.A Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi va uni O‘zbekiston sharoitida bartaraf etishning yo‘llari va choralari. – T.; O‘zbekiston, 2009.

KarimovI.A “Asosiy vazifalarimiz – Vatanimiz taraqqiyoti va xalqimiz farovonligini yanada yuksaltirishdir” T- O‘zbekiston. 2010 yil. 74 – bet
Karimov I.A Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi, - T, O‘zbekiston, 2010.
9. Karimov I.A, “Mamlakatimizni modernizatsiya qilish yo‘lini izchil davom ettirish – taraqqiyotimizning muhim omilidir”, “Ishonch” gazetasi, 2010yil 8 dekabr
10. Karimov I.A. Barcha reja va dasturlarimiz Vatanimiz taraqqiyotini yuksaltirish, xalqimiz farovonligini oshirishga xizmat qiladi. Vazirlar Mahkamasining 2010 yilda respublikani ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2011 yil iqtisodiy dasturining eng muhim ustuvor vazifalariga bag‘ishlangan majlisidagi ma’ruzasi, “Xalq so‘zi”. 22 yanvar 2011 yil.
11. Karimov I.A. O‘zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida T. “O‘zbekiston” 2011y
12. Karimov I.A Bizning yo‘limiz – demokratik islohotlarni chuqurlashtirish va modernizatsiya jarayonlarini izchil davom ettirish yo‘lidir.O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 19 yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi ma’ruzasi. Xalq so‘zi 9.12.2012. 1-bet
13. Karimov I.A. 2012 yil Vatanimiz taraqqiyotini yangi bosqichga ko‘taradigan yil bo‘ladi. 2011 yilning asosiy yakunlari va 2012 yilda O‘zbekistonni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlariga bag‘ishlangan O‘zbekiston respublikasi Vazirlar Mahkamasining majlisidagi ma’ruzasi. 19.01,2012y
14. Karimov I. A, “Yuksak bilimli va intellectual rivojlangan avlodni tarbiyalash-mamlakatni barqaror taraqqiy ettirish va modernizatsiya qilishning eng muhim sharti” mavzuidagi xalqaro konferensiya, T. 2012. 16-17 fevral
15. Karimov I.A, “Inson xotirasi – boqiy, qadr-qimmati ulug‘”, 2012 yil 9-may.

Maxsus adabiyotlar.

1.Anikeeva N.P. "Jamoada ruhiy muhit". Toshkent, "O‘qituvchi", 1993.

2. .Kaykovus "Qobusnoma". Toshkent, 1993.

3.Kurs prakticheskoy psixologii, ili kak nauchitsya rabotatp i dobivatpsya uspexa: Uchebnoye posobiye dlya vqsshego upravlencheskogo personala. Avtor-sost. R.Kashapov-Ijevsk: Izd-vo Udm. un-ta, 1996, 448s.il.

4.Kutter Peter "Sovremennqy psixoanaliz" Per. c nem. S.S.Pankova pod obo‘. red. V.V.Zelenskogo - SPB, "B.S.K", 1998, 348s.il.

5.Petrovskiy A.B. tahriri ostida: "Psixologiya". Toshkent, "O‘qituvchi", 1996.

6.Platonov K.K. "Qiziqarli psixologiya". Toshkent, "O‘qituvchi", 1996

7..Safoyev N., Gaffarov B. "Muomala sirlari". Toshkent, "Navro‘z", 1992.

8.Skott D. "Nizolarni hal etish usullari". Kiyev, 1999.

9.Freyd Zigmund. Vvedeniye v psixoanaliz Leksii (Avtorq ocherka o Freyde F.V.Bassin i M.G.Yaroshevskiy) - M. Nauka 1991, 456s. (Seriya "Klassiki nauki")

10.Freyd Zigmund "Ya" i "ono". Trudq raznqx let, per. s nem. kniga 1. Sost. A.Grigorashvili. Tbilisi: "Merami", 1991, 398s.

11.Freyd Zigmund "Ya" i "ono". Trudq raznqx let, per. s nem. kniga 2. Sost. A.Grigorashvili. Tbilisi: "Merami", 1991, 427s.

12.O‘erbakov A.I. tahriri ostida: "Umumiy psixologiyadan amaliyot". Moskva "Prosveo‘eniye", 1990 y.

13.Adler A. Superiority and social interest: A collection of later writings. H. L. & R. R. Ansbacher (Eds.). Evanston, IL: Northwestern Universite Press.(internet materiallari)

14.Allport G.W. Personality: Contemporary viyewpoints (1). In D. Sills (Ed.). International encyclopedia of the social sciyences. New York: Macmillan and Free Press. .(internet materiallari)

15.Bandura A. Social foundations of thought and action: A social cognitive theory. Englewo‘d Cliffs, NJ: Prentice-Hall. .(internet materiallari)

16.Cattell R. B. The inheritance of personality and ability. New York: Academic Press. .(internet materiallari)

17.David G. Mers. Social psychologi, 1999 by The McGraw-Hill Companiyes, Inc.

18.Jung C. G (1999) Analytical psychology: Its theory and practice (The Tavistock Lectures). New York: Pantheon.

19.Maslow A.H. (1997). Motivation and personality (3rd ed.). New York: Harper and Row.

20.Robert B. Cialdini. Influyence, sciyence and practice. Fourth edition. 2001.

21.Rotter J. B. (1992). The development and applications of social learning theory: Selected papers. New York: Prayeger.

22.Skinner B. F. (1999). The origins of cognitive thought. American Psychologist, 44, 13-18.

23. Umarov B.M "O'zbekistonda voyaga yetmaganlar jinoyatchiligining ijtimoiy-psixologik muammolari" Avt…ref.dok… dis. 2010y

24. Qurbonova Z. Mullaboeva N. Yolg'izlik hissini bartaraf etish usullar, XXI asr psixologiyasining nazariy va amaliy muammolarini o'rganishga bag'ishlangan Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari T. 2012 151-152.

25. Qurbonova Z, Mullaboeva N, Bolalarda yolg'izlik hissining paydo bo'lishi. Fanning dolzarb muammolari yosh olimlar nigohida, Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari T. 2012, 181-182

26.G'oziev e, To'laganova G,Q, Tarbiyasi qiyin o'smirlar. T;

Internet saytlari

www.mail.ru

www.rambler.ru

www.google.AdWords.